

בסייעתא דשמיא

**מאמר מערכת****פנמיות השמיטה**

**השמיטה** הבעל"ט היא השמיטה ה - 21 מאז חידוש הישוב היהודי החקלאי בארץ ישראל, ישוב שלא נוסד בכולו על שומרי שמיטה, גם אם לא חיללוה. אבל הדברים הולכים ומשתנים, יותר ויותר חקלאים מצטרפים לשומרי שמיטה, ובמקרים רבים מדובר בחקלאים שעושים זאת לשם שמים במסורת נפלאה. גם אם אינו תמיד כך, וגם בעלי שיקולים כלכליים מסובבים לפתחינו, מכל מקום הברכה מרובה, כל חקלאי מתחייב לשמור שבת במטעו, לשמור שביעית כהלכתה. ויש לקוות כי בעבותות אהבה, ובראותו ישרות ומדות טובות של עושי המלאכה לשם שמים וכו', יתעורר ויתבונן עוד במעלת התורה ויעלה ויכיר את בוראו.

**אמנם** כל דבר צריך הכנה, אי אפשר למצוה שתעשה בשלמות ללא הכנה, כשם שאי אפשר לאכול תבשיל טוב ללא הכנה. אפשר לומר שכך הוא טבעו של עולם, פרי גדל עד שמבשיל וראוי לאכילה, בהמות דגים ועופות וכו'. האדם גדל עד שנעשה בר דעת ומתחייב במצוות. גם ובפרט, קרבת הלב וחפצו בדבר מצוה, אינו בא ברגע פתאום, יש להתבונן ולהתכונן לזה, כדי שהמעשה יהיה בעל תוכן פנימי, כדי שלא יהיה כמעשה קוף ללא לב. לכן מוצאים אנו אצל גדולי החכמים הראשונים שהלכו בעצמם להתעסק בהכנות כל שהם לכבוד שבת, הכינו סוכה, אפו מצות, וכדומה אף שהיה להם כמה משרתים, אבל מכיון שהעסק בהכנת המצוה הוא הקובע את תוכן המצוה עשו זאת בעצמם ובגופם.

**כל** כך טעמים נאמרו בשמיטה, ורבים סביב קוטב אחד יהלוכון, שבת הארץ הוא שביטה ממעשה החול והתקדשות, הכרה וזכירת טובת הבורא יתברך על האדם לבל ירום לבבו ברכושו כי רב לו [ראה סנהדרין לט, א]. ומה לו לאדם העירוני בימינו עם טעמים אלו? אם יהיו כל הכנותיו, האם נאכל פירות נכרי או אוצר ב"ד, ערבה צפונית או דרומית, יבוא מירדן ואירופה. פירות וירקות יהיה. מסתמא בשפע. לברכה!

**אמנם** שמיטה בזמן הזה דרבנן, ואמנם הוא לכמה דעות משום שאין הארץ מחולקת לשבטים ואין כל אדם תחת גפנו וכו'. אבל הרי כשם שחז"ל תקנו לקיים המצוות המעשיות במעשה, אם כדי שלא תשתכח תורת שמיטה, ואם מטעמים אחרים הגלויים להם, ודאי וודאי בכלל התקנה גם תוכן ופנמיות טעמי המצוה ולא רק מעשיה החצוניים גרידה, והרי העמל והיגיעה להשיג דבר בפנמיות אינו קל, אך קשה שבעתיים

ממעשה גרידא, ובודאי חובה הוא בכל זמן ושעה, בפרט שטעמי המצווה גלויים בתורה ומפורשים בחז"ל כאמור.

**אבל** דבר זה אינו נקנה בחבורה, גם לא באכילת פירות וירקות קדושים בקדושת שביעית, הגם שסגולתם של פירות ארץ ישראל הקדושים להשפיע קדושה על האדם, בלא לב והכנה רחוק הדבר.

**ודאי** כל אדם ימצא מסילות בלבבו, ובאנו רק לעורר עצמינו וקוראינו אשר כערכינו על הדבר. ולעצמי סברתי שטוב הדבר להתבונן בחיי בחקלאי, להתחקות אחר עבודתו ומטה לחמו, ולצייר לעצמינו כי אנו תחתיו, שנה שלימה ללא רווחים, ללא זריעה וכו'. מהלבטים על הכל, ועד ההחלטה והמעשה וכו'. ללא פניות. לעשות רצון ה'. לקיים מצוותו. ככה בא אל ביתו בערב וכך יוצא בבוקר, שנה תמימה. באמונה. בשמחה. איזה בית זה. איזה אור דולק בבית הזה כל השנה בקביעות.

### גליון 71 עוסק:

- ❖ חו"ב ברמב"ם הלכות שמיטה פ"א ה"ו. מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.
- ❖ זמירת גפן [זנים אפלים] בשינוי וכלאחר יד. הג"ר לוי יצחק הלפרין שליט"א.
- ❖ תמצית דיני כלאי אילנות, כולל טבלה המסכמת סוגי העצים למיניהם. יו"ר המכון הרה"ג רש"ז רווח שליט"א.
- ❖ בגדר עשה ד'ושבתה הארץ' במלאכות שונות מערב שביעית לתועלת שביעית. מלאכה בשינוי, אינו מתכוון ועל ידי גוי בשביעית. העורך.
- ❖ קדושת שביעית במיני כביסה ובעצים. הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א.

### ביקרא דאורייתא העורך

מו"ר הגאון רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א  
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

## **בירורי הלכה וחידושי דינים העולים על הפרק, על פי סדר הרמב"ם ז"ל בהלכות שמיטה ויובל**

**פרק א הלכה ו: אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שחיא עבודת קרקע.**  
כתב הרדב"ז ז"ל דפסק כת"ק בירושלמי פ"ד דשביעית. ומרן ז"ל בכ"מ כתב  
שהיא תוספתא (פ"ג הי"א) וירושלמי (פ"ד ה"ו). עו"כ שאישת הקנים היא  
מחיצת הקנים. ובספר דרך אמונה להגר"ח ק"נר"ו, כתב כאן (אות נ') דהיינו קנים  
הרבה שגדלים רצופים זה אצל זה, וכשרוצה לפנות המקום לזריעה מצית בהן  
האור ונשרפים ונעשה המקום נקי לזריעה, וכיון שמכון לתועלת הצמיחה אסור  
בשביעית. (חזו"א שביעית סימן י"ט סק"כ). אבל אם מצוי נחשים בחצרו ורוצה  
לשרוף הקוצים שעלו שם כדי שלא יבואו נחשים שם מותר. עכ"ל. וכתב בציון  
ההלכה שם (אות צ"ה) שכן הורה מרן החזו"א ע"ה, והביא ממכתבו של החזו"א  
ז"ל, עישוב בשביל נחשים במקומות שאין האילנות צריכין להאי עישוב וכגון  
שהמקום רחוק מהאילנות, וכל העישוב הוא רק כדי שלא יבואו נחשים אפשר  
להתיר, וכשאר המקום ההוא עומד לזריעה. עכ"ל.

והנה מתחילה כתב להתיר כשרוצה שלא יבוא הנחשים, ולא התנה במקום  
שהאילנות א"צ לעישוב זה, ובמכתבו תלה בכך, וצ"ל דיש חילוק בין מצית  
שאר דרך עבודת הקרקע בכך כל כך, ובין עישוב שחותך העשבים המפריעים  
במעבר, שהיא מהמלכות המובהקות של הקרקע, דבזה חמור טפי, וע"כ הגביל  
ההתיר הזה רק כשהמקום רחוק מהאילנות, ושהמקום אינו עומד לזריעה.

**ובזה יובן למה אמרו בתוספתא ובירושלמי אין מציתין וכו', מפני שהיא עבודת  
הקרקע.** וכן הוא לשון הרמב"ם ז"ל. אלא משום שאינה מלכאת קרקע  
מובהקת ע"כ הוצרכו לומר דגם זו אסורה, משום שהיא מלכאת קרקע, שבקנים  
כך היא הדרך. ועיין ד"א שם (אות נ"א) משם החזו"א, דבשבת היא תולדה  
דזורע, ולכן אסורה כאן מדרבנן. ע"ש.

**עו"כ** בציון ההלכה שם (אות צ"ה) שבתה"ש כ' בשם מו"ח שליט"א דאסור לנכש  
עשבי בר מהגינה, אבל אם כונתו רק ליפות הגינה, או למנוע שרפות וכדו',  
ואין כונתם לתועלת הצמחים, מותר לכסות עשבי בר ביריעת פלסטיק אטומה  
כדי לחונקו, עו"כ גדר חי הגדל פרא אסור לגזמו, אפי' שכונתו רק לשפר הנוי,

ואינו מתכוון לתועלת השיח לחזקו, או לעודד צימוח ענפים חדשים. עכ"ל. והנה ק"ו דמותר לרסס על העשבים חומר מיוחד שגורם ליבשם, אם זה לצורך הברחת נחשים ושרצים, או למנוע שריפות.

וצ"ע במה שהתיר הגאון שליט"א לחונקו ע"י נילון אטום גם בשביל ליפות הגינה, דיש מקום לומר שהיא עבודת קרקע, דהעבודות נעשות גם כדי להצמיח וגם כדי ליפות גינות. ומוכרחים לומר דכיון שאינו עושה כדרך עושי מלכאת הקרקע, רק ע"י כיסוי כהנ"ל שרי גם לצורך נוי, אבל ע"י ניכוש ועישוב יודה לאיסור.

ואולי במקום שזה רחוק מן האילנות, וגם שאין המקום הוא עומד לזריעה, אפשר שמותר גם ע"י ניכוש ועישוב במעדר, ועדיין צ"ע דאפשר שלא התיר החזו"א ע"ה אלא מפני שלא יתאספו שם נחשים, אבל לצורך נוי הגינה אפשר דאין להתיר ע"י עישוב במעדר. וצריך עוד להתישב בזה.

וראיתי בשבת הארץ בה"א ה"ו, (הערה 1) וז"ל, ועיין כס"מ פ"א ה"ו ד"ה (אין מציתין) ופאת השלחן (סימן כ' ביש"ר ס"ק י"ז) שכתבו בדעת הרמב"ם שאסור להצית האור בקנים, כדי לסלק אישות ועכברים. עכ"ל. והוא פלא, דלמה יאסר סילוק המזיקים, וגם שאין זה כתוב בכס"ם. ובשבת הארץ שם כתב וז"ל, י"א שמציתין אור במקום שהשרצים המזיקין את השדות הנקראים אישות נימצאים שם, כדי לכלותם. וכתבו שם (הער' 6) שמקורו בפאת השלחן (סימן כ' ביש"ר ש"ק י"ז) עפ"י הראשונים למו"ק (ו' ע"ה). ולא הזכיר חולק בדבר. והוא סותר למ"ש בהערה 1 הנ"ל. ואע"ג דכונת הכותב שהרב פאה"ש לומד בד' הרמב"ם לאסור בהצתת מקום העכברים, ושאר הראשונים מתירים, מ"מ בכס"מ אינו, רק טעו בדברי פאה"ש.

ועיינתי כעת בפאה"ש שם וראיתי שהביא פירוש זה דאישות לאו היינו מחיצת הקנים, אלא תנשמת או חולדה שאין לה עינים וכתב שהרמב"ם לא גורס בה שביעית, עכ"פ נראה דילא בא לאסור להרמב"ם. אך עדיין צ"ע היטב בזה בס"ד.

שו"ר בפאה"ש (עמוד ל"ח אות י"ט) שם, וז"ל אישות (היא בריה שאין לה עינים והיא תנשמת) ועכברים שמפסידים בשדה אילן, מותר לצודן כדרכו בשביעית, שחופר גומא ותולין בה מצודה, ואפי' בשדה לבן הסמוך לשדה אילן מותר לצודן כדרכו, שיוצאין ממנה ומפסידים האילן. ואם אינה סמוכה לשדה האילן, אין צדין אותו אלא ע"י שינוי, שנועץ שפוד בארץ ומנענעו לכאן ולכאן

עד שנעשית גומא ותולה בה המצודה. וי"א שבשדה לבן הסמוכה לשדה אילן אסור אפי' ע"י שינוי. וסברא ראשונה עיקר (גמ' מו"ק ו' ע"ב, רי"ף ורא"ש ורש"י ותוס' וטוש"ע א"ח סי' תקל"ז סעי' יז' ע"ש). עכ"ל. ומשמע דברמב"ם הוא לומד כהי"א, וגם לזה אינו אוסר אלא מחלק בין שדה לבן הסמוכה לשדה אילן ובין אינה סמוכה, ומשמע דבשדה אילן גופיה מותר לכו"ע, וק"ו בחשש נחשים וכדו'. וצ"ע בא"ח סי' תקל"ז ס"ז.

**ומפשטות** דברי הרמב"ם ז"ל לא נראה כלל כדרך זו, שהרי כתב אין מציתין את האור באישת הקנים, מפני שהיא עבודת קרקע. וכבר דקדקתי מזה, דהטעם הוא שזו עבודת קרקע ובשבת חשיבא תולדת זורע, ע"כ אפי' בשביעית שאין איסור תורה אלא בב' התולדות הכתובות ברמב"ם שם, מ"מ אסור מדרבנן, וממילא נלמד דהמצית כדי לבער נחשים ושרצים, שאין זו עבודת הקרקע אלא לצורך קרקע, דשרי, וכמו שכן כתב מרן החזו"א בפשיטות, וכנ"ל.

וזו הסיבה שכתב בשבת הארץ להתיר, ולא הזכיר מי שחולק בזה. ומ"ש כן בשם י"א, אולי משום שזה לא מפורש ברמב"ם ושאר ראשונים.

**עו"ב** בשבת הארץ שם על הצתת קנים וז"ל, י"א שאסור להצית האור באישת הקנים, גם כשאינו מתכוין בשביל עבודת הקרקע ושתתיפה ותהיה מוכנה לזריעה, אלא שהוא מתכוין כדי שיתגדלו הקנים הנשירים בריוח יותר, והוא עבודת אילן. עכ"ל. ועיין שם (הערה 7) שהזכיר דעת האחרונים שאסרו בזה.

**ולבאורה** הוא פשוט, ואם בזה נראה דכתב י"א מפני שלא פורש דין זה ברמב"ם והפוסקים המפורסמים, דלא מסתבר שיקלו בזה, דאם זה לצורך שאר הקנים שיתחברו, הרי זו מלאכת קרקע רגילה, והוא בכלל מה שכתב הרמב"ם מפני שהיא עבודת קרקע, ובפרט שהרמב"ם ז"ל לא כתב שעשה כן לזריעה וכדו', רק סתם וכתב לאסור ותלה האסור בזה שהוא עבודת קרקע, ומשמע דבכל שהוא עבודת קרקע אסור, וא"כ כל שמעביר הקנים בשביל עבודת קרקע אסור, ומה לי אם העבודה היא לנקות הקרקע כדי לזרוע בה תבואה וקטניות, או שעושה כן כדי לדלל הקנים ועי"כ יתחזקו הקנים הנותרים ויהיו חשובים וחזקים, בשביל לארוג מהם מחצלות סלים וכו', והרי זה דרך מלאכה, שכן גם בפרות מדללים כדי שיצאו גדולים ויפים, וזה מה שכתב מפני שהיא עבודת קרקע.

**והלום** ראיתי בתורת השביעית (עמוד ס"ב הלכה ז') בתורת ציון שם, וז"ל, ואין מציתין וכו', איתא בירושלמי (פ"ד דשביעית ה"ד) אין מציתין את באור

באישת של קנים מפני שהיא עבודה, רשב"ג מתיר, ופס"ק רבינו כת"ק, ובתוספתא (פ"ג ה"י) איתא הנוסח ואין מדלין את הקנים בחיצות הקנים, מפני שהיא מלאכתן, ר"ל מקום שגדלים בו קנים סמוכים ז"ל, כמו חוצת הקנים, אין מדלין, לשון מדל, שעוקר אחד ומניח שנים, והוא תיקון הנותרים שיגדלו בריח, הלכך זוהי מלאכתן. ורבינו גורס כנוסח שבירושלמי, והיינו כשיש הרבה קנים תכופים זה בזה נקרא אישת הקנים, שהן כאגודה ואינם יכולים להתגדל, ומציתין את האור למעט כדי שהנשארים יתגדלו ויתעבו, ואין עושים כן בשביעית מפני שהיא עבודה, וכו'. עכ"ל.

ולפי"ז הוא חיזוק גדול למה שכתבתי בעניותי, דגם הרמב"ם יודה בזה ואין מי שיחלוק בזה לאסור, דמה לי לצורך זרעים שרוצה לזרוע או לצורך הקנים שמשאיר, והוא ז"ל פי' דגם מה שאסרו הוא לא משום שרוצה לזרוע, אלא לצורך הקנים הנותרים שיגדלו ויתרבו, רק יש שמדלל, ויש ששורף, והכל עניין אחד הוא, ופשוט.

עוד כתב שם: ועוד אפשר לפרש המציתין אותם לבער אותם שלא יעכבו המחרישה, ואסור לעשות כך משום דהוי כמו חורש, כמבואר בירושלמי בשבת (פ"ז ה"ב) וז"ל, המצית את האור בחרישת הקנים, ובאגד תמרים וכו', חייב משום חורש. ע"ש. וצ"ל דהתם ע"י הקנים שעומדים בשדה מעכבים את המחרישה, ומציתים בהם אור לבערם מן השדה כדי שהמחרישה תוכל לעבור, כמו שמפרש קרבן עדה. ע"ש. וכו' כדמסיק הירושלמי התם וז"ל, כל דבר שהוא להניית הקרקע חייב משום חורש. ע"ש. וכן נראה מלשון הרמב"ם ז"ל שכתב מפני שהיא עבודת קרקע, משמע שהוא מפרש דבעבירין את הקנים שלא יעכבו המחרישה, והו"ל להניית הקרקע, הילכך הו"ל להניית הקרקע, דאי משום שיתגדלו ויתעבו הנשארים, הו"ל לומר עבודת אילן, ולא עבודת קרקע. עכ"ל. (וע"ש עוד מ"ש בשם הרש"ס).

ומ"ש הרב ז"ל דחייב משום חורש, הוא רק בשבת, אבל לגבי שביעית גם חורש גופו לא יש בו חיוב (עיין מ"ש בזה לעיל הלכה ד'. נדפס בכרם שלמה ח"ב עמ' פ"ג), ובודאי אין חיוב בתולדה, דלא אסרו אלא שתי התולדות, כמבואר ברמב"ם ז"ל (פ"א ה"ב). אלא כונתו דכאן בשביעית מיהא יש איסור דרבנן. וכבר הוכחתי לעיל (בהלכה ד' נדפס בכרם שלמה ח"ב, בחו"ב הרמב"ם ז"ל) דכל המלאכות הללו פשוט שאינן אלא דרבנן, וכן מבואר בדברי החזו"א שהזכרתי לעיל, ופשוט.

אך מ"ש הרב ז"ל וכ"נ מלשון הרמב"ם שכתב מפני שהיא עבודת קרקע וכו'. אחר המחילה כראוי למעלתו הגדולה, אין משמעות לזה, אלא י"ל דכונת הרמב"ם פשוטה לפניה, דמבערם כדי להכין השדה לזריעה, ובוודאי שהיא עבודת קרקע. אלא דה"ה נמי דאפשר לפרש בדבריו ג"כ דקאי גם על עיכוב המחרשה, אלא דלסוברים שחרישה בשביעית היא דרבנן, אולי בכה"ג גם איסור אין בה משום חרישה. וצ"ע.

גם מ"ש משום שיתגדלו ויתעבו הו"ל לומר עבודת האילן. גם בזה אינו מוכרח, דהקרקע כולל האילן, ועיקר הכונה היא שגם זה מהמלכות הנהוגות בגידולי קרקע בין אילן ובין שאר ירקות.

עוד ראיתי לו שם שהביא דברי פאת השלחן דמפרש באישות היינו בריה שאין לה עיניים, כמ"ש במו"ק (ו' ע"ב), דתנן צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית, ור' יהודה אומר משדה אילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו, ובגמ' מאי אישות תנשמת בריה שאין לה עינים, שמפסידים השדה וכו'. והרב ז"ל התמיה התמיה על פאה"ש דלפ' זה אמאי אין מציתין, הא התם במתני' לכ"ע צדין בשביעית בשדה אילן כדרכו, משום דמפסידין האילנות כדכתב רש"י ורבינו בפירושו. ע"ש. וא"כ איך יתכן לאסור להצית אור בקנים שבהם חורי האישות.

ומ"ש התוי"ט (הביאו פאה"ש שם), דרבינו לא גריס במשנה דצדין את האישות, שביעית, מדלא הביא את זה בהל' שמיטה. ולפי מ"ש פאה"ש, (דמפרש אין מציתין שכתב הר"מ ז"ל היינו שאין מבערים האישות שהם תנשמת) הא כתב רבינו להדיא להיפך, שאסור, ואין לחלק בין צדין למציתין, דהר"ן מפרש דלסתור חוריהם צריך חפירה, והתוס' במו"ק שם (ד"ה צדין) כתבו תימא מאי קמ"ל בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע ומ"ט דר"י דאסר כדרכו, וי"ל דודאי צריך למסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות, ותנן בשביעית (פ"ג) המסקל שדהו. וע"ש עוד.

והסיק דמחורתא דכונת רבינו כמ"ש לעיל, דמציתין הקנים שלא יעכבו המחרשה, ואסור משום עבודת הקרקע, כדאיתא בב"ב (נד ע"ב) האי מאן דאתקיל תיקלא אדעתא דארעא קני. וכתב הרשב"ם, מסיר המכשולות ומשוה פני הקרקע שתהא חלקה, ולא תכשל המחרשה ותשבר, קני דדמי לחורש וכו'. עכ"ל. ושמחתי על שכיוונתי לאמת, שא"א לנו לומר בדעת הרמב"ם ז"ל שהוא אוסר לשרוף העכברים ותנשמות וכו' שמשחיתים את האילנות. והוא ז"ל הביא נימוקים אחרים לדחות פי' זה. והצד השווה דזה פשוט שגם להרמב"ם מותר

לשרוף השרצים ולהציל עצים וכו', ואין זו עבודת קרקע כלל. עו"כ בסוף דבריו ז"ל דמ"ש התוי"ט דרבינו לא גורס שביעית במשנה דצדין, כבר עמד ע"ז בעל מעשה רקח, והעיר ממ"ש רבינו בהל' שמיטה פ"א ה"ד, כיצד החופר או החורש לצורך קרקע וכו', משמע דשלא לצורך קרקע כלל כגון לצוד את האישות והעכברים שרי. ע"ש. עכ"ל.

**אלא** דמה שהביא מרשב"ם בב"ב שם, י"ל דרק לענין שבת וכדו' דכל התולדות אסורות מה"ת, הוא דאמרו כן, אבל בשביעית דיניה שונים וכו"ל. ומ"מ אם שורף כדי לזרוע, או להגדיך שאר קנים ודאי אסור מדרבנן, אבל אם שורף הקנים בשביל המחרישה עדיין צ"ע.



הגאון רבי **לוי יצחק הלפרין** שליט"א  
ראש המכון המדעי טכנולוגי לבעיות הלכה

## זמירת גפן בזנים אפלים בשביעית

יום ה' ח' אייר כ"ג למטמונים התשס"ז

לכבוד הגאון רבי **לוי יצחק הלפרין** שליט"א

שלום וישע רב

הנדון: זמירת גפן בזנים אפלים בשביעית

במלאכת מחשבת יש הסוברים, וכן משמע מדברי האגלי טל, כי גדר מלאכה 'כלאחר יד' היכא דלא בעינן מלאכת מחשבת, כשביעית (כמ"ש התוספות פ"ק דמו"ק דף י"ג), רק כשהשינוי הוא בתוצאה חשיב שינוי, אבל כשהשינוי הוא אך ורק בצורת הפעולה, והתוצאה היא אותה תוצאה, אין זה נחשב למלאכה כלאחר יד, אלא למלאכה גמורה. הדברים נוגעים למעשה, כי קרבה שנת השבע, ויש סוגי גפן המאחרים להוציא גפנם [זנים אפלים], ואי אפשר לזמרם קודם שביעית כלל [כיון שבשעה זו הן עוד ענבים בגפן], ואם לא יזמרו כלל בשביעית יגרם לעצים הללו נזק גדול ביותר לטענת המומחים בדבר. נשקלה האפשרות לבצע זמירה ב'שינוי' בזנים אלו [על פי דברי מרן החזו"א, כמו שכותב ד"ר זקס הי"ו בושבתה הארץ פ"א הערה 10 שבהוראות לקיבוץ חפץ חיים בשנת תשי"ב, הורה החזו"א כי זמירה בשינוי ובצורה לא מקצועית מותרת במקום נזק ניכר]. אמנם לפי האמור גם אם נאמר לזמור בשינוי בצורת המלאכה, במעצור וכדומה, עדיין הוא איסור דאורייתא ד'כרמך לא תזמור', כיון שהתוצאה היא תוצאה של זמירה רגילה, או קרובה לתוצאה הרגילה.

כ"כ לא נתברר לנו, האם שינוי קל בתוצאה מספיק כדי להגדירו כ'מלאכה בשינוי', או רק שינוי מהותי בתוצאה נחשב שינוי.

נודה מאוד לכת"ר אם יוכל לחו"ד החשובה בענין

בברכה

**דוד אביטן**

בס"ד

לכבוד הרה"ג וכו' ד. א. שליט"א

מהמחלקה למחקר תורני של המכון למצוות התלויות בארץ ה' עליהם יחיו  
שלום וברכה,

**בדבר** שאלה בנוגע לזמירה בשינוי, ובזה יש שתי אפשרויות, שינוי בצורת  
הפעולה או שינוי בתוצאה. וכן יתכן שינוי גמור בצורת הפעולה, והאם  
שינוי גמור בצורה דינו כשינוי בתוצאה.

**הנה** יש בנושא זה לדון כמה וכמה דברים חשובים וקובעים בכל דיני התורה,  
וביניהם האם כלאחר יד הוא דין רק בשבת ומדין מלאכת מחשבת, או  
שהואיל ואינו בצורת פעולתה הקבועה והטבעית אינו בכלל האיסור, וממילא זה  
שייך בכל איסור ואיסור, וגם במצוות, כאשר יבואר.

**והנה** אין בדבר זה דברים מפורשים בש"ס, כמו מקלקל, מתעסק [שאעפ"י שיש  
פטור במתעסק בכה"ת], מלאכה שאצל"ג, שיש בזה מחלוקת אם זה מדין  
מלאכת מחשבת או שצריך שיהיה דומה למלאכת המשכן ודבר שאינו מתכוון,  
[שבזה יש מחלוקת כאשר יבואר], ואעפ"י שהוא קיים בכל דיני התורה, כאשר  
יבואר, אמנם לענין כלאחר יד לא נתברר דברים חתוכים בדבר אם הוא מדין  
מ"מ, או שהוא פטור וחסרון במעשה בכל דיני התורה.

**הנה** אמרו בש"ס פסחים כ"ד ע"ב, א"ר אבהו אר"א כל איסורין שבתורה אין  
לוקין עליהן אלא דרך אכילתן למעוטי מאי א"ר שימי בר אשי למעוטי  
שאם אכל חלב חי שפטור, [וע"ש בתוס' ד"ה פרט, שגם כשהניחה בחמה אינה  
כדרך אכילתן. ע"ש]. איכא דאמרי אר"א אר"י כל האיסורין אין לוקין עליהם  
אלא דרך הנאתן [וברש"י שם אהני דאסרי בהנאה ע"ש]. ומה שאמרו אין לוקין,  
אין הכונה שאיסור ד"ת יש בזה. עיין בזה ש"ס קידושין פרק האיש מקדש, לענין  
מקדש בערלה, ובתוס' שם. וכן עיין רמב"ם יסוה"ת פר"ה ויור"ד סימן קנ"ה. ע"ש.  
וזה משום שהתורה כתבה איסורא בלשון אכילה וכו'. ועל פי מה שאמרו שם  
בהמשך שכלאי הכרם ובשר בחלב לוקין גם שלא כדרך משום שלא נאמר בהם  
לשון אכילה אלא לשון אחר, ומכך ששינתה תורה לשונו לומר שגם שלא כדרך  
לוקה. ועכ"פ לכאורה זה יכול להיות בסיס לדיני תורה שאם שינוי מדריך איסורם,  
שאין איסורם עכ"פ מהתורה.

וכעין זה יש ברש"י בכורות מ"ה ע"ב, על דברי הברייתא שם ת"ר איטר בין ביד בין ברגל פסול, השולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירין, מר סבר כחישותא אתחלה בימין [ע"ש בשמ"ק אות ה'], ומר סבר בריותא יתירא אתחלה בשמאל. ע"כ. וברש"י שם ד"ה איטר ברגל וז"ל, "שכשמהלך עוקר רגל השמאל תחלה מה שאין דרך בני אדם, כך איטר ביד פסול, דכתיב ולכל אצבעו וכ"מ שנאמר אצבע וכהן אינו אלא ימין [זבחים] ואיטר דרגל נמי לעמוד ולשרת כדרך שאר עמידה דעיקרו בימין וכו'". ע"כ. [ויש לעיין בזה לענין כתיבה בשבת שבת ק"ג ע"א לגבי איטר שולט בשתי ידיו ואולי בזה אינו מדין דרך, אלא כאילו כתוב ימין והוא דוקא. וצ"ע].

ולענין חליצה מבואר ביבמות ק"ד ע"א במשנה: חליצה בשמאל פסולה ור"א מכשיר. ע"כ. וכאן רש"י לא פירש, ואם נעתיק את דבריו בבכורות שגם כאן נאמר לעמוד, והדרך לעמוד בימין, ואם שינה לת"ק פסולה. [אם כי שיש מחלוקת כמי פוסקים, אמנם לפי הכלל שהלכה כת"ק ובפרט נגד ר"א. ועיין בהמשך נדן בהלכה בדבר זה]. ולענין איטר רגל מאיזה רגל חולצים יש כמה דעות, ימין של כל אדם, ימין שלו, שלא חולצים שלא כדרך, ויש שהסתפקו. עיין טור קס"ט בשם סמ"ג בשם רבותיו. פסקי ריא"ז יבמות שם. שו"ע קס"ט ועוד. [ובהשוואה להנחת תפילין ששם צריך יד כהה].

**אמנם** מצד שני אמרו שם בגמרא ק"ה ע"א לענין גידמת מהו שתחלוץ בשיניה. ע"כ. ובתוס' שם מי כתיב וחלצה ביד, והא דקאמר בירושלמי שחלצתו בימין למצוה בעלמא אבל עכובא ליכא. ע"כ. ואולי י"ל שאם יש לו יד זה הדרך בימין ואז פסולה, ולמה לא תירצו כן על הירושלמי. ובתוס' חולין כ' ע"א ד"ה לא באחד, כתבו וז"ל, ועי"ל דשמאל גרע משן כדאשכחן גביה חליצה דאמרין דגידמת חולצת בשיניה, ובירושלמי משמע דחליצה בעי ימין, וכתבו אולי מה שנאמר בירושלמי אינו לעכובא. אמנם בדרך הראשונה י"ל כאמור. וצ"ע מדברי המג"א, עפ"י הרמ"א שבשינוי חמור יותר משמאל כאשר יתבאר. ויש לחלק כנ"ל].

**והנה** על פי כל הנ"ל יש במשמע שדרך עשייתו של כל דבר הוא קובע לענין חיובא עכ"פ, ואף שלכאורה יש משמעות ברש"י ביצה י"ג ששנוי הוא פטור לענין שבת [אף שדבר שאינו מתכוון שנאריך בל"נ, יש משמעות שהוא דין במלאכת מחבת, עכ"ז נוהג בכל מקום כאשר יבואר].

**והנה** בש"ס ביצה י"ג ע"ב אמרו "תנן התם [מעשרות פר"ד מ"ה] המקלף שעורין מקלף אחת אחת ואוכל, ואם קלף ונתן בידו חייב [במעשר, דהו"ל קבע.

רש"י] א"ר אליעזר וכן לשבת, איני והא רב מקלפא ליה דביתו כסי כסי, רבי חייא מקלפא דביתו כסי כסי, אלא אי אתמר אסיפא אתמר, המולל מלילות של חטים מנפח מיד ליד ואוכל ואם נפח ונתן לתוך חיקו חייב, מתקיף ליה ר"א בר ממל ורישא למעשר אין לשבת לא, ומי איכא מידי דלענין שבת לא הוי גמר מלאכה ולמעשר הוי גמר מלאכה, מתקיף ליה רב ששת בריה דבר אידי והא גרנן למעשר הקישואין והדלועין משיפסו, ושלא פיקסו משיעמיד ערימה, ונתן נמי בצלים משיעמיד ערימה, ואילו לגבי שבת העמדת ערימה אינו אסור, אלא מאי אית לך למימר מלאכת מחשבת אסרה תורה הכ"נ מלאכת מחדבת אסרה תורה. ע"כ. וברש"י י"ד על יד, כלאחר יד, ולכן לא הוי מפרק תולדה דדש, אבל קבצן בידו תולדת דש וחייב. ע"ש ברש"י. והנה רש"י פירש כן לפי ההו"א שדומה דין שבת לקביעות מעשר, וממילא אין ללמוד מדבריו שכלא"י הוא דין רק בשבת, ואולי יש גם לדייק בזה ההיפך, ומה שאמרו שם מלאכת מחשבת, הכונה שצריך שיהיה מלאכה חשובה, שאז בשבת אסורה ואין זה כדין כלא"י לכאורה. וצ"ע.

וכן עיין שם בר"ח שפירש "דהא אנן מפקסין ואכלין בשבת, אלא בשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, ולא קא מכין לפקוסי משום מלאכה אלון אלא לאשווי אוכלין" ע"כ. ע"ש. וכן עיין בש"ס מנחות ט"ז, לענין הקטיר שומשום לאכול שומשום, ששם אמרו בזה דאין דרך אכילה והקטרה בכך. ונאריך בהמשך. וממילא מכל האמור היה מקום לומר שהדין של כלא"י אינו דין דוקא לשבת אלא לכל דיני התורה, שאם שינה מדרך עשייתו אין בדין וגדר עשייתו.

ובזה נוכל גם ליישב דבר שיש לעיין בו, דהנה אמרו בש"ס שבת ק"ו ע"א שאעפ"י שנאמר במשנה שם [ק"ה ע"ב] שכל המקלקלין פטורין וכמבואר שהוא מדין מלאכת מחשבת, שמלאכת קלקול אינה מלאכת מחשבת, ובגמרא שם תני רבי אבוהו קמיה דר"י כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר [חובל דתנן ב"ק פ"ז החובל בחבירו בשבת פטור מלשלם מפני שנדון בנפשו רש"י. ויש לעיין בדעת רש"י שגם מקלקל בקים ליה בדרבא מיניה פטור, ונדון בזה במ"א. ומבעיר את הגדיש מקלקל הוא וחייב, כדתנן שם ל"ד, והוא ששהדלק את הגדיש פטור מתשלומין מפני שנדון בנפשו. רש"י. וכאמור לעיל. עיין] וכו'. מ"ט דרבי שמעון מדאיצטריך קריא למישרא מילה, הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן, ש"מ מבעיר בעלמא חייב. ע"כ.

והנה לענין מלאכה שאצל"ג משמע בש"ס סנהדרין פ"ד שהגם שלענין מקלקל בחבורה חייב, וממילא י"ל שאין צריך מלאכת מחשבת בזה, כמו שמבואר בש"ס כריתות לענין מתעסק, כאשר יבואר, אולי התוס' לשיטתם ניתן לתרץ שס"ל שצל"ג הוא שצריך להיות כמו שהיה במשכן [ולא מדין מלאכת מחשבת כדעת הרמב"ן ועוד ראשונים. ובמ"א הארכנו]. אמנם לגבי מתעסק אמרו בש"ס כריתות י"ט ע"ב, הנח לתינוקות הואיל ומקלקל בחבורה חייב מתעסק בחבורה חייב, מ"ד מקלקל חייב [שהוא מדין מ"מ] מתעסק נמי חייב. ע"ש. וממילא אי נימא שכלא"י הוא מדין מלאכת מחשבת צריך שיהיה הדין לגבי הבערה וחבורה שגם כלא"י חייב, ולא מצאנו דיון בראשונים ובפוסקים בזה, אמנם אם נאמר שכלא"י הוא דין בכה"ת ממילא גם בהבערה וחבורה חייב.

והנה לענין דבר שאינו מתכון אם הוא שייך למלאכת מחשבת או לאו, וממילא מה דינו לענין הבערה וחבורה, בנושא זה הארכנו במק"א. וממה שהובא עד כאן משמע שהדין של כלא"י בש"ס נאמר בכל דיני תורה, כמו שנתבאר, ולא מוכרח ממקום בש"ס שהוא דין מיוחד לשבת, ואעפ"י שלא מצאנו מקום לומר שעיקרו ובסיסו הוא בדין מלאכת מחשבת בשבת, כי יש לומר שפיר שכל דבר שלא נעשה בדרך שעושים בני אדם אינו בגדר האיסור, ואם לא נאמר כן אלא נאמר שהוא נלמד מדין מלאכת מחשבת בשבת, הרי שגם אם הוא כן ניתן לומר כמו שכתב המאירי יומא ל"ב ובפנ"י שבת מ"ב לענין דבר שאינו מתכוון, שאעפ"י שנלמד ממלאכת מחשבת בשבת וזה בנה אב, ז"א שמשבת למדים לכה"ת. והגם שיהיה מקום לשאול אם כן גם דינים אחרים שיש בשבת שהם מדין מלאכת מחשבת נלמד לכל התורה כולה, כמו מקלקל והנספח מהם.

**אמנם** מצד שני מצאנו דברים בפוסקים, ואולי יהיה ניתן לומר שהדברים שנויים במחלוקת כאשר יבואר, דהנה לענין כתיבת סת"מ אם ניתן לכותבו בשמאל למי שאינו איטר יד, על פי דברי המשנה והגמרא שבת ק"ד שלגבי שבת פטור, כתב בספר התרומה סי' לה, והובא בטואו"ח סימן לב ובב"י שם, שצריך שיכתוב בימין, מדאמרינן בס"פ הקומץ [ל"ז ע"א] וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין [והנה מסתבר פירוש הכתוב האמור הוא שהתורה מדברת על דרך הכתיבה שבאופן כללי הוא בימין], וממילא יש כאן היקש קשירה גם בימין, וע"ז ממשיך ואפילו בדיעבד פסול אם כתב בשמאל, דהא תנן בפרק הבונה [ק"ג ע"א] הכותב בין בימינו בין בשמאלו שתי אותיות, ופריך בגמרא הא אין דרך כתיבה בשמאל, ומשני בשולט בשתי ידיו, אבל באטר אשמאל דעלמא חייב ולא אימין, ובענין זה צריך לכתוב ס"ת ותפילין ומזוזות ומגילה, דנאמר בכולהו כתיבה, דאין לומר דדוקא בשבת דגמרינן ממשכן אינו

מועיל כלאחר יד אבל בעלמא כשר, אין סברא לומר כן שיכתוב ס"ת תפילין ומזוזות כהלכתן בשבת ולא יהיה חייב [הנה מסתבר שהכוונה הוא שהואיל שנאמר בהו כתיבה, ואם כתיבה הוא בימין ובשמאל אינו כתיבה לגבי שבת, שאין הדרך כן, ממילא הרי שבכ"מ שנאמר כתיבה הכונה כדרך כתיבה, ואחרת אינו כדרך ולא ע"ז דברה תורה, וכל ההוכחה מזה שלא יתכן, אינו אלא לחזק את הדברים, וכמו שמתבאר בהמשך דבריו]. אמנם גבי שחיטה כתיב וזבחת, ותנן נפלה סכין ושחטה פסולה, הא הפילה כשירה אפילו כלא"י, ואפ"ה פטור בשבת משום דהוי כלא"י. עכ"ל. והנה הלא מקשה על עצמו קושיא אלימא. עכצ"ל כמו שנתבאר לעיל, ששם כתוב 'כתיבה' וצריך כדרכה, ואם אינה כדרכה אינה כתיבה וכאמור, משא"כ בשחיטה שאנו פוסקים שמתעסק בחולין כשר, ואעפ"י שמתעסק בשבת פטור. אמנם לר"ש אליביה דר"א חייב, וכמו שאמרו בש"ס כריתות, אמנם לרבי יהודה לרבי יוחנן ועוד [כמו שביארנו בזה במק"א כאמור בדבר זה], שלדידם גם בחובל מתעסק פטור [ולמעשה אם כלא"י בחובל לפי"ז יש לומר שיהיה חייב, אמנם כאמור יש דעות אחרות], ובביאור גדרי מעשה ויחס של פועל ונפעל בשחיטה הארכנו בכ"מ. ועוד חזון למועד.

**והנה** בשו"ע או"ח ל"ב סעיף ח וז"ל, צריך שיכתוב בימינו אפילו אם הוא שולט בשתי ידיו ואם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובין בימין. ואיטר יד, שמאל ידיה הוי ימין. ע"כ. ובמג"א סק"ד, בשמאל פסול, היינו בשולט בימין, אבל שולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל כשר. ובסק"ה ואיטר יד שכתב בימין נמי פסול. כתב הרמ"ע מפאנו בתשובה סימן ל"ח, מעשה היה במצרים שכתב אחד בפיו שתפס הקולמוס בשפתיו ופסלו אפילו אם א"א למצוא אחרים. ע"כ. ובשו"ע הרב שם ס"ז, י"א שצריך לכתוב בימין ואם כתב בשמאל פסול וכו', ומ"מ אם א"א למצוא אחרים וכו' מפני שלא הוזכר פסול זה בתלמוד, אבל כתב בפיו, שתפס הקולמוס בשפתיו וכתב בו פסולים אפילו א"א למצוא אחרים, שבדאי אין דרך כתיבה בזה. ע"כ. מבואר מדבריו שאעפ"י שלא הוזכר בתלמוד, מ"מ בדבר שאין דרך לעשות כן ע"ז לא צריכים ראיה מהתלמוד, כי לא ע"ז דברה תורה כמו שכבר כתבנו.

**ובשו"ת** רמ"ע מפענו סימן ל"ח באה"ד וז"ל, ושמעתי שיש במצרים אדם אחד שהוא גדם וכותב בפיו סת"מ ואין מוחה, ואני אומר בברור שהן פסולין, לא אמרו גידמת חולצת בשיניה אלא משום שאין חליצה צריכה ימין [ועפ"י דהש"ס ביד נאמר ע"ש] מן התורה, כמ"ש סמ"ג, ורבנן הוא דתקין, והיכא דמעיקרא חליצה דאורייתא לא תקנו, אבל כתיבה בימין לדברים שבקדושה פוסלים מהתורה, כמ"ש בספר התרומה, והביא ראיה מן הגמרא פרק הבונה

ופרק הקומץ, והובא בהגה"מ רפ"ב מהלכות תפילין, ופסול זה אומר אני שהוא נכלל בדברי הרמב"ם רפ"י בבא אחת ואין לי בדבר זה ספק, ואם בפירוש אמרו בפרק הבונה אין דרך כתיבה בשמאל "לא כ"ש שאין שכן דרך כתיבה בפה". ע"כ.

**אמנם** בהגהות הגרעק"א שם כתב שמדברי הרמ"ע מפאנו אין משמעות שיש להחמיר בכתיבה בשינוי ע"ג שמאל, אלא שמה שאסור בשמאל לא כ"ש בפיו. וגם במ"ב סק"ט כתב בשם כמה מחברים שאין לפסול בכתיבה בשניים אחר מאשר בשמאל. ע"ש.

**אמנם** מצד שני העה"ש שם כתב לפסול לגמרי גם בשמאל, ועל פי דברי התרומה כאמור, שכתב שם סעיפים ט"ו ט"ז, את דברי הטור שצריך שיכתוב בימינו אפילו שולט בשתי ידיו, ואיטר יד שמאל ידיה כימין כל אדם, וע"ז הביא את הלבוש דכתיבה תמה אינו אלא כשנעשה בימין, ועוד דכתיב וקשרתם וכו', וכתב רבינו הגדול בב"י דאפילו בדיעבד פסול באם כתב בשמאל ואינו שולט בשתי ידיו, וכ"פ הגמ"י בשם סמ"ק וכן פסק הב"ח. ולפי"ז יוצא ברור שמש"כ בשו"ע בס"ה שצריך שיכתוב בימינו אפילו הוא שולט בשתי ידיו ואם כתב במשאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. עכ"ל. ומשמע שאם א"א למצוא אחרים כשרים בדיעבד. וברור הוא דכונתו רק אשולט בשתי ידיו, אבל כשאינו שולט בשתי ידיו פסול, דאל"כ ה"ה סותר עצמו. ועוד דמנ"ל לומר כן כיון דההגמ"י והסמ"ק פוסלים ומבואר כן בגמרא, ולכן תמיה על מפרשי השו"ע [לבוש וכ"מ מג"א סק"ד] בכותב בפיו לגמרי פסול [מג"א סק"ה] שמפרשים שגם באינו שולט וכו'.

**מבואר** שיש מחלוקת בין הפוסקים, ג' דעות, דעה אחת לחלק בין שמאל לפיו, שבשמאל פסול אם יש אחרים ואם אין בדיעבד כשר, ובפיו בכל אופן פסול. דעה ב', משווים פיו לשמאל להתיר כשאין אחרים. ודעה ג', שבכל אופן פסול בין בשמאל ולא כ"ש בפיו. והנה דעת המג"א ושו"ע הרב לחלק בין שמאל לפיו [הוא עפ"י מה שיתבאר שי"ל מקום לחלק בין שינוי קטן לשינוי גדול כאשר יתבאר].

**והנה** דבר זה נדון גם לענין כתיבת גט בשמאל ובפיו כאשר יבואר, דהנה בהלכות גיטין אה"ע סי' קכ"ג סע"א בהגה וז"ל, ולכתחילה יכתוב הסופר בידו הימנית, מ"כ בתקון ישן. ובח"מ סק"ה ולכתחילה יכתוב הסופר בידו הימנית, משמע שבדיעבד כשר הגט אם כתב בשמאל אף אם אינו שולט בשתי ידיו, אע"ג דלענין שבת כתב בשמאלו לאו כתב היא, ובגמרא מדמה לענין כתב

ע"ג כתב, אפשר לומר דלא לכל מילי השוו לשבת, דבשבת בעינן מלאכת מחשבת דומיא דמשכן, ע"כ כל שכתב כלא"י או בשמאלו לאו מלאכת מחשבת, אבל מ"מ כתב מיקרי לענין גט. ע"כ. ובב"ש האריך בזה, והיה רוצה לומר שבגט אפילו בדיעבד פסול, וע"ז כתב שי"ל גט שאני, שאין למדין לענין גט כמוש"כ בסימן קנה לענין דין, גם אם כן רק במקום עיגון שכבר נתנו וכדומה. ע"ש.

**והנה** בדבר זה יש לעיין, מ"ש מחליצה בשמאל ומ"ש מתפילין. ועיין בפר"ח שם ובעה"ש שם שרוצה להחמיר אפילו בדיעבד ובמקום עגון. והנה גם לא הוזכר בענין גט בכתיבה בשינוי או בפה.

**והנה** יש לדון כאמור מ"ש כתיבה בגט שגם בשמאל כשר מכתובה סת"מ שיש פוסלין בשמאל ולא כ"ש בפה שלא הוזכר דבר זה. והנה עפ"י האמור רבו יותר ההוכחות שדין כלא"י הוא בכל דיני התורה לכאורה, ובפוסקים מצאנו אפשרות לומר שהוא דין במ"מ. אמנם עכ"ז יש לדון בדבר זה, למה לא נאמר בדבר זה כמו שאמרו לענין דבר שאינו מתכון, שאעפ"י שיסודו הוא במ"מ עכ"ז בנה אב בכה"ת, ומ"ש כלא"י בזה, אלא שא"כ למה לא נאמר כן במתעסק בדבר ובמקלקל ועוד. וכן יש לדון להסוברים ששנוי גמור פוסל בסת"ם, ועפ"י דהאג"ט ששינוי שאינו גמור פוטר בכה"ת, וכ"ה לכאורה ביור"ד סימן צ' לענין ריחא מילתא, שבדרך אחד רוצה לומר שריחא מילתא הוא כאוכל ושותה דרך האף, ומותר משום דהוי שלא כדרך לגמרי, וע"ד שאמרו בש"ס ביצה לענין שבת בטוחן בקתא דסכינא, ואם אוכל דרך האף הר"ז שלא כדרך לגמרי, ואם לענין שבת אין איסור לא שנא לענין אכילה ומותר [ושם כלל לא נגע בזה מדין מ"מ, ולחלק בזה דאולי הואיל ובענין אכילה שלא כדרכו פטור אבל אסור בשינוי גמור מותר כמו בשבת, עכ"ז היה צריך להעיר ע"כ, ועכ"פ אולי י"ל שבשנוי גמור בכל אופן אין דינו כמעשה איסור כאשר יתבאר].

**והנה** בדבר זה דן האג"ט בפתיחה על ספרו, ושם הביא גם בנושא ביאה שלא כדרכו עפ"י דהש"ס שבועות י"ח נכנס לבית המנוגע דרך אחורית חוץ מחטמו [דאם הוא גם עם חוטמו הרי שאינו גרוע מכלים ע"כ] טהור הבא אל הבית, דרך ביאה אסרה תורה, וע"ש בתוס' להקשות מש"ס חולין בענין יציאה, והתירוץ שם, שיש במשמע שגם אם אין שינוי בתוצאה ויותר. ועיין.

**הנה** בנושא הקטר כשומשום, שאמרו בש"ס מנחות ט"ז, כתב, וי"ל שקדשים הואיל ומתעסק פוסל י"ל שלכן כלא"י פוסל בו. והנה דבר זה והנחה זו צ"ע [ואולי כדאי להרחיב בזה הדיבור]. ובזה בא לחלק בדין כלא"י מקום שהפעולה היא לא כדרכה אמנם התוצאה יכולה להיות כהעושה כדרכה זה פטור רק



בשבת מדין מ"מ, משא"כ שע"י השינוי משתנה גם התוצאה. ע"ש בפתיחה, ובמלאכת אופה אות מ"ד, שהאריך בזה. ע"ש.

**ועכ"פ** היוצא מדבריו שאם יש שינוי ולכאורה אפילו כ"ש, כמו אכילת שומשום או כניסה דרך אחוריו וכדומה, שגם לדעתו מותר. אלא שיש לדון בעצם הדבר, דהנה לא מצאנו בש"ס דברים כמפורשים שכלא"י הוא מדין מ"מ וממילא אין דינו אלא בשבת, זאת ועוד אם יש הפרש בין שינוי בתוצאה לשינוי בצורת המעשה, הרי שמצאנו בספר התרומה שיש ללמוד בדבריו עכ"פ לומר שכלא"י הוא לא דין רק לשבת. אלא די"ל ההיפך לכאורה, דהנה כתב בספר התרומה הלכות תפילין סימן כ"ה הובא בב"י סימן ל"ב, וז"ל, וצריך לכתוב בימינו כדאמרינן בסוף הקומץ רבה, מנחות ל"ב, שאמרו שם וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ואפילו דיעבד פסול אם כתב בשמאל וכו', דא"ל דדוקא בשבת דגמרינן ממשכן אינו מועיל כלא"י אבל בעלמא כשר, אין סברא לומר כן [ומינה יש לכאורה להוכיח שלא מצא סמך מהש"ס] שיכתוב סת"מ כהלכתו בשבת ולא יהיה חייב, אמנם גבי שחיטה כתיב וזבחת ותנן נפלה סכין ושחטה פסולה, ודייקנן הא הפילה כשרה אפילו כלא"י, ואפי"ה פטור בשבת. ע"כ. והנה הן אמת דברי התרומה בסיומו צריך ביאור מ"ש סת"מ משחיטה, אמנם עכ"פ יש לומר בדבריו שבאופן כללי לפני שנכנס לדיוקים, שעכ"פ הואיל וכתב וקשרתם וכתבתם שהואיל וכאלו כתיב ביה כתיבה שדרכו בימין, וממילא אם עושים אחרת מהדרך אינו בכלל חיובא.

**ובדברי** האג"ט האמור שכתב לחלק בין בין שינוי בפעולה לשינוי בתוצאה שבכל התורה הדין של שינוי הוא רק בתוצאה ולא בפעולה, ואולי יש להוסיף בזה גם בשינוי גמור שבהם באג"ט ובאבנ"ז [כאשר יבואר] כתב הן לענין שבת והן לענין איסורי אכילה וכו', שבשינוי גמור אין איסור כלל, וזה פשוט ליה, כמבואר בשו"ת אבנ"ז יור"ד סימן צ' סעיפים א' וב', שבזה כתב לענין אכילה דרך הפה וז"ל, ה"נ באוכל דרך חוטמו דודאי לא אכילה היא כלל [אעפ"י שמבחינת הטעם י"ל שיש בו טעם הבסיסי ואינו דומה לחלב חי וכו'], ולגבי שבת גם כתב כן, שכמו מדוכה בקתא דסכינא, עפ"י הש"ס ביצה ועפ"י דהב"י או"ח סימן שכ"א. ע"ש. ולמעשה כתב כן גם לענין בישול בחמה באג"ט מלאכת אופה אות מ"ד, שלכן בחמה מותר לכתחילה ואעפ"י שבשנוי לבד יש איסור דרבנן, משום שהוא שינוי בתוצאה וממילא יש להוסיף שכל שינוי בתוצאה אעפ"י שאינו מהותי כבר נכנס בגדר זה, וזה יש להוכיח מדברי האבנ"ז או"ח סימן קכ"ט סק"ב, שכתב לענין בישול באור אחר בישול בחמה פטור, ומשום שאין הטעם משתנה בכך. מבואר שאעפ"י שהוא שינוי בתוצאה עכ"ז אינו

מהותי לדעתי [ועין בשו"ת מע"ח חלק א' סימן ט"ו מה שכתבתי בזה להוכיח אחרת. ע"ש]. עכ"פ לדעתו הרי שכל שינוי בתוצאה אפילו קטן מאד, יש לדבריו להשוות לאכילת שומשום או נכנס לאהל המנוגע דרך אחריו וכו'. ע"ש.

**והנה** אם נאמר לחלק בין שינוי גמור לשינוי קל, נוכל ליישר בין דברי האג"ט להמג"א בסימן ל"ב ושו"ע הרב [ולא כמ"ש העה"ש, כמו שנתבאר לעיל, אם כי לדברי בעל התרומה לא יתורץ], וגם לומר שדברי הב"ש הח"מ הפר"ח באהע"ז קכ"ג ש"ל שהם דיברו רק לענין שמאל ולא בפיו, שבזה י"ל שבדאי פסול. וצ"ע.

**והנה** אם נעשה אותה בגרמא, בודאי שלא תהיה בעיה שמותר לכל הדעות במקום הפסד, וגם לא מרובה, כמבואר בשו"ע או"ח סימן של"ד [שהמחבר לא מחלק כלל], והרמ"א אומר שגרמא מותר במקום הפסד, ועדיף משבות דשבות שמבואר שם סימן ש"ז סע"ה במג"א שם, שרק הפסד מרובה מותר שבות דשבות, ואם נעשה ע"י גרמא של מניעת המניעה [כמבואר אצלנו בכ"מ ובספר מעשה וגרמא בהלכה חלק ד פרק י"ג ע"ש]. שאין מקום חשש כלל, וכאשר מתבאר אצלנו בכ"מ. ע"ש.

**והנה** עתה ניגש לשאלה עצמה, הוא הצורך בזמירת גפנים מיוחדים שלא ניתן לעשותו מערב שביעית ורק בשביעית, ואם לא נעשה אותו הרי שיהיו הפסדים עצומים, ומה ואיך ניתן למנוע את ההפסד. והנה בדבר זה עלינו לתת תקציר בענין איסור זמירה, וכן אין לומר שבשביעית יש גם דין מ"מ.

**אמנם** אם נאמר כן הרי שזה יהיה חידוש גדול מאד, ובפרט שהתוס' מ"ק ד' ובגיטין מ"ד נאמר לא כך, שמחלק בין שבת לשביעית לענין פס"ר דלא צריך ליה. ע"ש. ובשבת ק"ד.

**אלא** שיש בנד"ד בענין איסורי מלאכת בשביעית בזמן שאין היובל נוהג משום שלא כל יושביה עליה, ובפרט הדעה שאין שביעית כלל, אלא גם הדעה הסוברת שיש שביעית אמנם מדרבנן, וכן מבואר ברוב השיטות שפוסקים כרבי ש"ס גיטין ל"ו. עיין ריטב"א. חינוך מצוה פ"ד. טור יור"ד שלא. ובב"י שם. ועוד פוסקים אחרונים. שמבואר שמעיקר הדין אנו דנים בו כדין דרבנן. וממילא אם נעשה בשינוי גמור, ובמקצת תהיה שינוי בתוצאה, ולא כ"ש ע"י גרמא כאמור, וק"ו בן בנו של ק"ו גרמא עם שינוי כאמור.

**ולסיכום** הדברים מדברי הש"ס והראשונים אין משמעות מוחלטת שהדין של כלא"י הוא דין רק לשבת, ולמעשה יש אפשרות לומר שיש להוכיח

במקצת את ההיפך כמו שהארכנו, אלא שעומד בפנינו דברי הפוסקים בשו"ע אהע"ז קכ"ג סע"א ברמ"א בח"מ ב"ש פר"ח שם, אמנם העוה"ש שם מחמיר מאד, ומצד שני ספר התרומה לענין כתיבת סת"מ ובדברי המחבר סימן ל"ב אם שהשאיר סדק שם המחבר, אמנם הואיל ואינו בברכה ואין לו מה להפסיד השאיר אותו, ועיין בזה בעה"ש שכתב שלפי בעל התרומה לא יועל תפילין כאלו. והואיל ומדובר בשביעית בזה"ז שיש בזה הרבה קולות, ועיין בשו"ת מהרי"ט בנושא ארנונא מש"כ [בסימן נ"ב] בדבר זה, ובדבר פסידא, ומה שפירש בדברי ר"י שם בפרק זה בורר. עיין. ולא כ"ש בשינוי גמור שלפי דעת המג"א ושו"ע הרב אינה בגדר מעשה, לא שצותה תורה, וממילא גם לא שאסרה, ואם נוסיף לזה שע"י השינוי הגמור הזה יביא לשינוי בתוצאה אפילו קטן כמבואר, הרי שזה יהיה לכל הדעות ולמהדרין, וק"ו בן בנו של ק"ו אם יעשה בגרמא ולא כ"ש שיוסיפו את האמור הרי שיהיה ללא כל חשש.

אולי הארכתי במקום שהייתי צריך לקצר וקצרתי במקום שהייתי להאריך, ובתת השי"ת זמן וכוח נתקן את הדבר בל"נ.

איני יודע בדיוק איך עושים הזמירה ומשמעותה, אמנם באם מי שהוא ירצה ויתן לי את הנתונים ויבקש ביותר פירוט איך לעשות את הדברים בל"נ נשתדל לעשותו.

בכבוד רב,

**הרב לוי יצחק הלפרין**

**ראש המכון**

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א  
 רב איזורי במ.א. גזר  
 ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

## תמצית דיני כלאי אילנות כולל טבלה המסכמת סוגי העצים למיניהם

סוגיית "כלאי אילן" מורכבת היא מאד, כאשר רבים נבוכים בעומדם לפני רכישת עצי מאכל, האם הכנה שעליה מורכב הרוכב היא כנה אסורה והיא כלאים זה בזה, או שמא העץ אינו מורכב או שהוא מורכב על מינו. והגם שהם קונים את העץ מורכב בכל אופן יש איסור נטיעה ואיסור קיום. וכיון שיש צורך בבדיקות ארוכות לסוגי הכנות השונות, במסגרת המכון עסקנו בזה בשנים האחרונות, ואמרתי להעלות את הברים בטבלה מסכמת לכל סוגי הכנות שיש לנו ידיעה עליהם עד היום, ויהיה הדבר לתועלת הרבים.

### דיני כלאי אילן

**אודות** הגדרה ההלכתית של "מין במינו" כדי להמנע מאיסור "כלאי אילן" הרחבתי בספרי "חלקת השדה" כך א הלכות כלאים סימן ג ואילך. ולקמן אביא את עיקרי ההלכה בקיצור. ואוסיף על כך טבלה המסכמת את סוגי העצים השונים.

**בדעת** רבינו הרמב"ם (כלאים פ"ג הל' א-ו) נראה: ששלשה דברים הם הקובעים לענין כלאים, א. הדמיון בפרי. ב. הדמיון בעלים. ג. הדמיון בטעמו של הפרי. והנה שינוי הגוונים שהזכיר הרמב"ם יש שהם רק בצבע הפרי למשל: תאנים לבנות עם השחורות. ויש שצורתם שונה לגמרי, עד שנראים כשני מינים ובלשון בני אדם נקראים הם בשמות שונים, ומכל מקום אינם כלאים כיון שהם מין אחד (עי' בנו"כ שם). ההבדלים בתוך המין באים מתוך שינוי בדרכי עיבוד האדמה, וע"י תנאים מסוימים ניתן לשנות מתכונות הצמח וגם אם מתחילת ברייתם היו גוונים שונים ואין אפשרות בידינו לשנות מגוון לגוון, הם לא יחשבו למינים שונים, הואיל ואין ביניהם סימני ההבדל שקיים בין מין למין, וההבדל הוא רק בגוון, והם אינם כלאים זה בזה.

**מאידיך** דעת הר"ש (כלאים פ"א משנה ה) סל"ל שהולכין אחר כל שלשת הדברים להחמיר. ובספרי שם ציינתי שא"א לבאר את דברי הר"ש כפשוטם כיון שהם נסתרים מדברי ממשנה מפורשת אודות לפת ונפוס שאינם כלאים זב"ז [משנה ג שם]. והבאתי שהעיקר נראה כביאור ספר ארץ חמדה (ספר ב' ח"ב ו') שגם לדעת הר"ש היכא שדומים בסימן אחד, ומאידיך אינם דומים וגם אינם רחוקים בשאר הסימנים, שבכה"ג הולכים להקל, והיינו דין דלפת ונפוס. אך היכא שהסימנים סותרים זה את זה לגמרי, ומאידיך בדבר אחד הם דומים, בהאי פליגי הרמב"ם והר"ש, שלדעת הרמב"ם אינם כלאים שסו"ס דומים בדבר אחד דמיון גדול, ואילו דעת הר"ש שזה כלאים כיון שבשאר הסימנים אינם דומים כלל, עכ"ד.

**מ"מ** להלכה כתב הרמב"ם שכוונת הגמ' היינו להקל בדמיון של דבר אחד, מלבד אם הטעם רחוק ביותר. והמהר"י קורקוס שם הגדיר את הדברים כך: שלפת וצנון ולפת ונפוס, אינם רחוקים בטעם ריחוק גדול [לשונו שם], על כן הקילו בהם מפני שדומים בדבר אחד. משא"כ אם יש בטעם ריחוק גדול, אע"ג שדומים בב' הדברים יש להחמיר. וכדברי הרמב"ם כן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' רצ"ז סעי' ט"ו).

**והנה** מכל דין זה דלפת וצנון למדים אנו דבר אחד, שאין צורך בדמיון מוחלט בכלום, שהרי אע"ג שלפת וצנון הם שוים בפרי, ולא בעלים, ואע"ג שלפת ונפוס שוים בעלים ולא בפרי, מ"מ נאמר בירושלמי שצנון ונפוס שוין גם בפרי וגם בעלים, הכיצד? והרי צנון שוה ללפת בפרי והלפת לא שוה בפרי לנפוס, וא"כ כיצד שוה הצנון והנפוס בפרי, וכן יש להעיר לענין העלים? אלא על כרחך שכל הדמיון כאן הוא אמצעי וכלשונו הנפלאה של החזו"א (סי' ג' ס"ק ה') שהצנון הוא אמצעי בריחוק בין לפת לנפוס בדמיון הפרי. והנפוס הוא אמצעי בריחוק בין לפת לצנון בדמיון העלים. ובטעם הלפת הוא הממוצע בין הצנון והנפוס. עכ"ד. הרי שלכל הדברים אי"צ דמיון ממש. וזהו שכתב הרמב"ם (ה"ו) "טעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר". (ועי' עוד במ"ש הרדב"ז בסוף הלכה ה' ע"ש).

**והנה** לענ"ד חובה להדגיש, שמה שכתב הרמב"ם שכיון שהם רחוקים ביותר, הרי הם כלאים זה בזה אע"ג שהם דומים בשאר הדברים, היינו דוקא כשהן שני מינים בטבען כגון הלפת, הצנון והנפוס, משא"כ אם אינם רחוקים יותר מדאי, אע"ג שהם שני מינים בטבען כגון הלפת והנפוס או הלפת והצנון, בכה"ג אם יש דמיון גדול [ואי"צ מוחלט] בעלים או בפרי, לא חששו לכלאים. אבל היכא שהוא מין אחד בטבעו, אפילו הטעמים שונים לגמרי, אינם כלאים זב"ז. ומנא אמינא לה, מהא שכתב הרמב"ם בהלכה ג' החיטים והזונין אינם כלאים זה בזה. ולכאורה החיטין והזונין טעמים שונה לחלוטין, שהרי להדיא שנינו (ירושלמי רפ"ק דכלאים) שזונין מאכל יונים הוא ולא

מאכל אדם, וא"כ אחר שטעמם שונה כ"כ עד כדי כך שאינם ראויים למאכל אדם, היו צריכים להיות אסורים משום כלאים. ואל תאמר שהא אינם כלאים זה דוקא משום שהם אינם מאכל אדם, שהרי קי"ל שזונן עם שעורים הו כלאים, וע"כ היינו טעמא משום שעם החיטין הם מין אחד ולא עם השעורים.

**ואמנם** ראיתי שאלה שנשאל הראש"ל הגאון הרבצ"ח עוזיאל זצ"ל בשנת תרצ"ה אודות הרכבת משמש על שקד, ואודות עצי הדר אם נחשבים למין אחד. וענה להם בתשובה בזה"ל (שו"ת משפטי עוזיאל חיו"ד סי' כ"ד): מכאן למדנו כלל גדול בכלאים: א. כל אילנות שהם מין אחד, ודומים בצורת עליהם ופירותיהם, אינם כלאים זה בזה. ב. אילנות שהם מין אחד ודומים בצורת עליהם, ופירותיהם, אבל רחוקים ביותר, בטעם הפרי שלהם, כשני מינין הן, והו כלאים זה בזה. ג. אילנות שהם שני מינים בטבעם, אע"פ שהם דומים זה לזה, בצורת העלים ופירותיהם הם כלאים זה בזה. ומכאן ענה הראש"ל ז"ל, לשואליו, שהמשמש והשקד שני מינים הם ואסורין בהרכבה. ואילו הפירות הדר, הואיל ומין אחד הם, ודומים בעליהם או בפירותיהם, וקרובים בטעמם, הרי הם מין אחד ואינם כלאים זה בזה. ואולם הוסיף שם וכתב, שגם בפירות הדר אם הטעם רחוק זה מזה כגון הלימון המתוק והחמוץ, הרי הם כלאים זה בזה (אע"ג שהפרי והעלין שווין). עכ"ד.

**ולענין** אחהמ"ר לא זכיתי להבין דבריו, שהרי כנ"ל במין אחד אפי' רחוקים בטעמם, אינם כלאים זה בזה ולא כמ"ש באות ב'. ואדרבה אם דעתו שמיני הדר מין אחד הם, א"כ אפילו החמוץ והמתוק אינם כלאים זב"ז, וצל"ע. [ומש"כ שם גבי פירות הדר, עי' למרן החזו"א בהלכות כלאים (סימן ג' אות ז' ובסי' ב' ס"ק ט). ועו"ע למרן הראש"ל שליט"א, בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ט אות ז') שהביא דברי הפוסקים ז"ל בד"ז, ובמילואים (שם עמ' שמ"ח) כתב, שמ"מ לענין כלאים אין להקל בזה. וכדעת מרן החזו"א זיע"א. ועוד הביא שם, מה שכתב בשו"ת משפט כהן (סימן כ"ה) דדי לנו במה שהונהג מכבר להרכיב תפוז עם לימון מתוק, וגם בזה החרדים מהדרים להרכיב על ידי גוי. אבל תפוז ואשכולית לא נהירא לחושבם מין אחד. ועי' בתשובה למור"ר שליט"א בענין עץ המורכבים על ענפיו כמה מזני ההדר בד"ז (תנזכות שדה גליון מס' 12, והב"ד בחלקת השדה ח"א כלאים סי' ח) עי"ש].

**ועי'** עוד מש"כ החזו"א (שם סי' ב' ס"ק ט' בד"ה ונראה) שתפוז וחושש מין אחד הם, עכ"ד. והיינו כנ"ל שאע"ג שהמציאות היא שהחושש טעמו רע ומר ושונה לגמרי מהתפוז, מ"מ כיון שמין אחד הוא, לא אכפ"ל מהשוני בטעם. (ומש"כ שם לעיל בד"ה והלכך, נראה שהעיקר על שאר ההרכבות בהדר כגון תפוז על לימון שהזכיר שם). אלא שעל עצם קביעתו זו של מרן החזו"א ז"ל שהם מין אחד פקפק מרן הגרשז"א בספרו

מנחת שלמה (סי' ע"א אות ט') שמהיכ"ת שהם מין אחד. [ודוק שם שזה עיקר שאלתו, ולא רק מריחוק הטעמים].

**נמצאת** למד שדעתו ז"ל, שמיני ההדר הם שני מינים שכן טעמם רחוק זה מזה, (ולא מין אחד כמש"כ המשפטי עוזיאל הנ"ל), אלא שכיון והם אינם רחוקים ביותר זה מזה שיש בהם תכונות משותפות בטעם [אולי זה טעם בסיסי ועי' מ"ש מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א במאמרו שם על דברי הרב עוזיאל ודו"ק. ואולי זה הביאור לדעתו בחיטין וזונין ודו"ק], הרי הם כשאר שני מינים שיש לבדוקם בעלים או בפרי, ולכן על יסוד הדמיון ביניהם כתב שלדעת הרמב"ם כל ההדרים מותרים. וכ"ז הוא לשיטתו.

**אלא** שמצאתי להרב ערוך השולחן (יו"ד סי' רצ"ה ס"ק י"ד) שביאר בדעת הרמב"ם שכל שאנו רואים שהם מינים נפרדים לגמרי, שאינם מסוג אחד כלל, דאז אפילו אם העלין דומין זה לזה או הפרי דומה, הוי כלאים. אבל אם הם רק שני מינים בטבע, כלומר שהכל מין אחד, אך בטבעם אין להם דמיון, כגון תפוחים שיש מהם מתוקים כדבש, ויש מהם חמוצים כחומץ וכו', ולכולם יש להם שם כולל וכו', בזה אומר הרמב"ם דכשהעלין או הפרי דומין, אינם כלאים זה בזה. ובהל' ט"ו כתב שמשו"ז בכל מיני תפוחים וכו' אין כלאים שהם דומין זל"ז, אלא שיש בהם גדול וקטן וממילא גם הטעם שונה, אלא שסו"ס הכל מין אחד, עכ"ד ועי"ש. הרי שלדעתו כל ההיתר הוא במין אחד אלא שהם שני מינים בטבע, אך בשני מינים שונים לעולם הוי כלאים, ולענ"ד לא כך מדויק ברמב"ם וכו"ל, ואדרבה מדעת הפוסקים נראה שהיכא שזה מין אחד לא אכפת לן כלל מהדמיון, ולכן בתפוחים שהם מין אחד הסכימו הפוסקים דלא כהלבו"ש, והיינו דלא כדבריו. (ועי' בסוף הל' ט"ז שהביא את מחלוקת הלב"ש והמשכנ"י ולא דן בדבריהם, עי"ש). ואמנם כל זה במין אחד, אך היכא שהם שני מינים בטבע, בהא כתב הרמב"ם (שם הל' ב', ד') שאף אם הם דומים, הרי הם כלאים זה בזה, והיינו שאמנם הם דומים אך רק דמיון מועט ולא דמיון גדול, הרי הם כלאים. אך אם הם דומים דמיון גדול [ואי"צ מוחלט וכו"ל], עד שיראו כשני גוונים ממין אחד, בהאי אינם כלאים זב"ז ואפילו שהם שני מינים [עי' מהרי"ק ה"ה]. וכיצד נקבע הדמיון? על כך כתב הרמב"ם שהדמיון נקבע באחד מהשניים או דמיון בעלים או דמיון בצורת הפרי, שאם הם דומים דמיון גדול באחד משניהם או בעלים או בפירות, אע"ג שהם שני מינים אינם כלאים זב"ז. ועד כאן לא הזכיר הרמב"ם ענין של טעם הפרי, וגם בה"ד וגם בה"ה הזכיר רק הענין של עלים וצורת פרי, והיינו כמו שסיים בה"ה שהכל הולך אחר מראית העין, והיינו על מנת להתיר שני מינים צריך דמיון גדול בעלים או בפירות, ובכך סר החשש של מראית העין.

וא"כ על פי כל דברינו הנ"ל למדנו: עצים שונים שהם ממין אחד, אינם כלאים זב"ז, ואפילו שונים הם בטעמם. ואם הם שני מינים בטבען, יש להקפיד בראשונה, שלא יהיו רחוקים בטעם הפרי, ובנוסף צריך דמיון גדול [אך לא מוחלט] או בעלים או בפירות. (ובתשובה אחרת כתבתי על פי הנ"ל להגדיר שהדלעת והדלורית מין אחד הם, ואין בהם משום כלאים, ומותר לעשר מזה על זה).

**וכאשר** באים להכריע בדמיון בין המינים יש לדעת את מש"כ הפוסקים בענין הכרעת המינים וראה בספר בתי כלאים (כ"ז א') שאין הדבר בידינו כלל, אלא דבר זה מסור לחכמים שיש מהם דומים זה לזה כמין אחד ואפ"ה אסורים ויש מהם שנראים כשני מינים ואפילו הכי התירום חכמים. וגם מרן החזון איש (כלאים ג' א') כותב "סידור המינים הוא עפ"י הרגשות רבות כי מלבד התבנית והמראה והטעם אצור בכל פרי מזון אחר כפי רוב היסודות האצורים בדם החי, ובהרגשות פנימיות מכיר האדם בחלוקת המזון של כל פרי ופרי, והכריעו חכמים ברוח קודשם מה הן מין אחד ומה הם שני מינים, ואותם שהכריעו שהם מין אחד אעפ"י שאינם דומים בחיצוניותם במראה או בצורה אינם כלאים. וכתב עוד שם (סק"ב) שהכרעת המינים תלוי בטבעם ולא במראיתם ותבניתם החיצוני. ואמנם בהמשך (ס"ק ט"ז) כתב, ואעפ"י שהכרעה זו של טבע הצמחים היא רק ע"י חז"ל ברוח קודשם, מכל מקום גם בימינו אפשר לקבוע את המין לפי החלטת חכמי דורנו. וכן בסי' ג' (ס"ק ו') כתב, וז"ל: נראה שאף בדורותינו רשאים החכמים לסמוך על הכרעתם בצורות המשתנות איזה מהם מין אחד ואיזה מהם שני מינים וכו', מ"מ כל שדעתנו מכרעת הכרע גמור שאין בו ספק, סומכים אנחנו להתיר. עכ"ד. ובאמת מלשון הרמב"ם הנ"ל (סוף הל"ו) שכתב "וכן כל כיוצא באלו". נראה שהשאיר מקום לחכמים להחליט מה הוא כל כיוצא באלו. ולא רק מה שנמסר ע"י החכמים מדור דור. אלא שכל זה מסור בידי החכמים, שבכל דור.

**אחר** שראינו את ההגדרה ההילכתית אימתית וכיצד מגדירים "מין במינו" ואימתית "מין באינו מינו". אצטט מספר הלכות של הרכבה וקיום בשאר אילנות ובפירות הדר, הלכה למעשה. [ביתר הרחבה ראה בספרי].

א. עץ המורכב מין בשאינו מינו הוא איסור הרכבת כלאי אילנות האסורים. ואפי' הרכבת "עין" הנהוגה היום אסור משום כלאים. יעוי' חזו"א (סי' ב' ס"ק ט"ז) ובמנחת שלמה להגרשז"א זצ"ל (סי' ע"א סק"ט).



ב. כתב הר"מ בהלכות כלאים (פ"א הל"ז) "המרכיב אילנות כלאים אע"פ שהוא לוקה הרי אלו מותרין באכילה, שלא נאסר אלא זריעתן בלבד. ומותר ליטע ייחור מן האילן שהורכב כלאים, ולזרוע מזרע הירק שנזרע כלאים". הרי לפניך שכל איסור כלאים הוא זריעתן [נטיעתן] אבל מותרים הפירות שיוצאים מעץ זה שניטע באיסור באכילה. כמו"כ מותר לקחת ייחור מעץ זה שניטע באיסור ולנוטעו במקום אחר.

ג. בהל' ו' כתב הר"מ "שאסור לישראל להניח לנכרי שירכיב לו אילנות כלאים". וא"כ כשם שלישראל אסור להרכיב וליטוע כלאים כך אסור לגוי להרכיב וליטוע כלאים עבור היהודי. (ופשוט שאם האילן של הגוי אין לישראל מה למחות בו דמצוות תוכחה לא נאמרה בגוי).

ד. כשם שאסור להרכיב וליטוע עץ המורכב מין בשאינו מינו, כך אסור לקיים את המורכב. להשקותו, לעדרו וכו' ואפי' ע"י גוי אסור, וצריך לעקור את הכלאים. (יעוי' בדברי מרן השו"ע רצ"ה סעי' ז' שפסק שם שאסור לקיים, ועי' בחזו"א כלאים סי' ב' ס"ק ט' שבאילן המורכב יש איסור קיום ואסור להשקותו דבר תורה, והביא שם שיטת הרא"ש שאיסור קיום אינו אלא מדרבנן).

ה. על אף הנזכר לעיל בדעת השולחן ערוך, מ"מ דעת הרבה מהפוסקים, שמתירים לקיים אילן המורכב, ויש שמתירים לקיימו אפילו ע"י מעשה, ויש שהתירו רק בשב ואל תעשה. וע"כ להלכה, אע"ג שמרן אסר י"ל דהיינו רק בקום ועשה ע"י מלאכה בידיים, אך ע"י גרמא [השקיה במיחשוב וכד']. אפשר שגם מרן זיע"א יודה להתיר.

ו. בודאי שכל חיפוש ההיתרים היינו רק בכה"ג שהשתילים נטועים, אך לקנות לכתחילה, עצים המורכבים, אסור, ואפי' שיקיימם רק בגרמא. ופשוט.

ז. כשם שיש איסור הרכבה של עץ מאכל על מאכל במין שאינו מינו, כך אסור להרכיב אילן מאכל על סרק כיון שעצי סרק נחשבים למין אחר. אך אילנות סרק על סרק נחשבים לעולם מין אחד ואין בהם איסור כלאים וע"כ אין לחוש בעצי נוי לאיסור כלאים.

ח. כתב החזו"א שם: והלכך פרדסים שלנו המורכבים תפוז בלימון ובתפוז יערי אם נחזיק הדבר לספק מינו יש להקל בקיום והשקאה וניכוש. ועו"ע חזו"א סי' א' ס"ק א', ועו"ע בשו"ת משפטי עוזיאל ח"א יו"ד סי' כ"ד, שכתב שכל פירות הדר אינם כלאים זה בזה עיי"ש. ועי' למרן הראש"ל ביבי"א (ח"ה או"ח סי' י"ט ובמילואים עמ' שמ"ח), שיש להחמיר בפירות הדר לענין כלאים.

ט. עץ "רב תכליתי" שמורכבים על ענפיו סוגי פירות הדר שונים, כלומר שמכל ענף שבעץ יוצאים מיני פירות שונים. דעת מו"ר הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א שיש לאסור אפילו את הקיום [הגם שבפירות הדר יש מקום להקל וכנז'] - כיון שהכלאים ניכרים בגלוי ממש. ולכן אין כל היתר להשקותו או כיו"ב וק"ו שאסור לנוטעו.

י. איסור נטיעה של פירות מורכבים, הוא אף אם קנה את העץ כבר שתול והוא בעצין. למרות זאת יש איסור להעביר את העץ ואפילו עם גוש. ומכל מקום בפירות הדר אם כבר קנה שתילים ממשתלה והם מורכבים ממיני הדר שונים. יכול לנוטען בחצירו או בשדהו, והוא שיקפיד לנוטען עם הגושים של העפר שבו הם שתולים. אבל כאמור בשאר פירות אין להקל בזה. וכן דעת מו"ר הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א.

יא. מותר לכתחילה לקנות שתילים של פרי הדר מורכבים מין באינו מינו, ולנוטען בשדהו ע"י גויים, שהרבה אחרונים מחשיבים כל פרי הדר למין אחד, וגם המחמירים מודים שהוא ספק. ודין בן נח בהרכבת כלאי אילן תלוי במחלוקת והו"ל ס"ס, שמא אינם כלאים זב"ז, ושמא הלכה כהאומרים דב"נ אינו מצווה על כלאי אילן. וע"כ מותר לומר לו להרכיבם, וק"ו אם הם כבר מורכבים, והוא נוטען בגושיהם דבודאי דמותר גמור ע"י גוי. ומכל מקום המחמיר גם בזה כדי לא לחזק ידיהם של בעלי המשתלות הללו, שמרכיבים מין באינו מינו לכתחילה, ואפילו בשאר אילנות תבוא עליו ברכה.

## טבלה לסיכום העצים השונים וסוגי הכנות שלהם

| שם הרכיב            | שם הכנה                                   | הדין להלכה                       |
|---------------------|-------------------------------------------|----------------------------------|
| אבוקדו              | זריעי אבוקדו                              | הרכבה מותרת                      |
| אגוז מלך            | זריעים של אגוז מלך                        | הרכבה מותרת                      |
| אגוז פקאן           | זריעים של אגוז פקאן                       | הרכבה מותרת                      |
| אגס                 | כנת חבוש – A. B29                         | אסור משום כלאים                  |
|                     | בטוליפוליה                                | הרכבה מותרת                      |
|                     | O.H.F.                                    | הרכבה מותרת                      |
| אלה-<br>בטנה/פיסטוק | כנת אלה אמיתית                            | הרכבה מותרת                      |
|                     | אלה אטלנטית                               | ספק איסור כלאים                  |
| אנונה               | כנות אנונה                                | הרכבה מותרת                      |
| אפרסק               | בלאדי, נאמגראד, 677, 12-198               | הרכבה מותרת                      |
|                     | הנסן, 749, 557                            | ספק איסור כלאים                  |
|                     | כנות שקד – אלנס ועוד                      | אסור משום כלאים                  |
| אפרסמון             | כנות אפרסמון                              | הרכבה מותרת                      |
| אקטינידה            | ראה קיווי                                 |                                  |
| אשכוליות            | כנות הדסים                                | ספק איסור כלאים *                |
| גודגדן              | כנת קולט                                  | הרכבה מותרת                      |
|                     | כנת מהלב                                  | ספק איסור כלאים                  |
| גויאבה              | זריעי /ייחורי גויאבה                      | הרכבה מותרת                      |
| דובדבן              | ראה גודגדן                                |                                  |
| זית                 | ייחורי זית / או לא מורכב                  | הרכבה מותרת                      |
| חבוש                | זריעי /ייחורי חבוש                        | הרכבה מותרת                      |
| חרוב                | זריעי חרוב / או לא מורכב                  | הרכבה מותרת                      |
| ליצי                | זריעי ליצי / או לא מורכב                  | הרכבה מותרת                      |
| לימה [ליים]         | ראה לימון *                               |                                  |
| לימון               | כנת מיקרופילה                             | יש מתירים – ונראה להתיר          |
|                     | כנת חושחש                                 | ספק איסור כלאים *                |
|                     | כנת וולקה מריאנה                          | יש מתירים ונראה להחמיר<br>מספק * |
| לימקוואט            | כנות הדסים – חושחש, וולקה<br>מריאנה       | ספק איסור כלאים *                |
| מקדמיה              | זריעי מקדמיה                              | הרכבה מותרת                      |
| משמש                | זריעי משמש                                | הרכבה מותרת                      |
|                     | כנת מריאנה - שזיף                         | אסור משום כלאים                  |
| מנגו                | זריעי מנגו [49, 13/1 ועוד] או<br>לא מורכב | הרכבה מותרת                      |
| נקטרינה             | ראה אפרסק                                 |                                  |
| ענבים               | כנות גפן                                  | הרכבה מותרת [כולל רוג'רי]        |
| פיג'ויה             | זריעי פיג'ויה / או לא מורכב               | הרכבה מותרת                      |
| פומלה/פומלית        | כנות הדסים                                | ספק איסור כלאים *                |
| פיטאיה/קובו         | ללא הרכבה                                 |                                  |
| פפאיה               | מורכב על מינו או ריבוי<br>מייחורים        |                                  |

| שם הרכוב | שם הכנה                                               | הדין להלכה                   |
|----------|-------------------------------------------------------|------------------------------|
| צבר      | ללא הרכבה                                             |                              |
| קומקוואט | כנות הדרים – חושחש, וולקה מריאנה                      | ספק איסור כלאים ויש מתירים * |
| קיוי     | זריעי קיווי                                           | הרכבה מותרת                  |
| קליפים   | כנת קליאופטרה                                         | הרכבה מותרת                  |
|          | כנת חושחש [עבור קליפים גדולים מינואלה, אורטניק וטמפל] | נראה שיש להתיר               |
|          | כנת חושחש [עבור קליפים קטנים]                         | ספק איסור כלאים *            |
|          | וולקה מריאנה                                          | יש מתירים – ונראה להתיר *    |
|          | טרואייר                                               | ספק איסור כלאים *            |
|          | C35, PTX-803, 812                                     | יש המתירים, ויש שחששו מספק * |
| רימון    | ריבוי ע"י ייחורים [או הרכבה על מינו]                  | הרכבה מותרת                  |
| שיזף     | כנת מריאנה, מרובלן                                    | הרכבה מותרת                  |
|          | כנות שקד, 677, הנסן                                   | אסור משום כלאים              |
|          | 655, מירן, פרסיאנה                                    | יש צורך בבירור נוסף          |
|          | סייטישן                                               | ע"פ הנתונים נראה להתיר       |
| שסק      | בדרך כלל על זריעי שסק                                 | הרכבה מותרת                  |
|          | כנת חבוש                                              | אסור משום כלאים              |
| שקד      | זריע שקד מר                                           | הרכבה מותרת                  |
|          | כנת 677                                               | אסור משום כלאים              |
|          | 749, 557                                              | ספק איסור כלאים              |
|          | הנסן                                                  | ע"פ הנתונים נראה להתיר       |
| תאנה     | ריבוי על ידי ייחורים או בלתי מורכב                    | הרכבה מותרת                  |
| תמר      | ללא הרכבה                                             |                              |
| תפוז     | כנת קליאופטרה                                         | הרכבה מותרת                  |
|          | כנת חושחש                                             | הרכבה מותרת                  |
|          | וולקה מריאנה                                          | יש מתירים – ונראה להתיר *    |
|          | טרואייר                                               | ספק איסור כלאים *            |
|          | C35, PTX-803, 812                                     | יש המתירים, ויש שחששו מספק * |
|          | ציטרמלו                                               | יש מתירים – ונראה להתיר *    |
| תפוח     | הרכבה על כנות ממיני התפוח בלבד                        | הרכבה מותרת                  |

\* בהדרים יש מקום להקל יותר כיון שיש הסוברים שפירות הדר הם מין אחד, וראה לעיל בתקציר ההלכות סעיפים ז-ט.

הרב דוד אביטן/העורך

## בגדר עשה ד'ושבתה הארץ' במלאכות שונות מערב שביעית לתועלת שביעית

אדר תשס"ז

**א. עד מתי מותר לנטוע אילן סרק בערב שביעית, והנחת דשן איטי שחרור בקרקע**

### בערב שביעית

**בעצי** פרי מבואר להדיא במשנה פ"ב מ"ו וברמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ג הי"א, שאין לנטועם ערב שביעית אלא כדי שתקלט הנטיעה ותשהה עוד ל' יום כדי שיעלה לה שנה. והטעם כתב הרמב"ם: "מפני מראית העין הוא, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו". וברמב"ן בר"ה ט' ע"ב מבואר שהטעם הוא משום שבעצי פרי מונין שנות ערלה משעת נטיעה, ואם נקלט בשביעית יאמר הרואה בשביעית נטעו, כיון שהשנה הראשונה למנין שנות ערלה היא שביעית.

**ובדעת** הרמב"ם שכתב "שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו" כתב הגרא"ז מלצר בהגהותיו לרמב"ן שם, שהוא משום שהנטיעה נראית רכה והרואה יחשוב שבשביעית נטעה. וכבר כתב כן מהר"י קורקוס על הרמב"ם שם, שכן נראה מלשון הרמב"ם.

**ולפי** זה לא רק בעצי פרי יש לחוש, שהרי גם באילן סרק שייך טעם זה ד"שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו". ובאמת בירושלמי בערלה פ"א ה"ב מבואר להדיא שכל שהרכיב בערב שביעית והאיחוי נעשה בשביעית יש בדבר איסור מלאכה בשביעית וחייב לעקור, הגם שאין מונין לו שנות ערלה משעת ההרכבה, לדעת ר' יוחנן שסובר שהמרכיב עץ מאכל על ערבה מונה משעת נטיעת הערבה ולא משעת ההרכבה, מ"מ כל שהרכיב סמוך לשביעית, והאיחוי היה בשביעית, יעקור. וכתבו הר"ש סיריליאז והגר"א, דהטעם הוא משום שהאיחוי בשביעית הוא מלאכה. ע"ש<sup>1</sup>. ופשוט לפי"ז דאין חילוק בין איחוי דאילן סרק לאילן מאכל. ולא משום מראית העין, אלא משום דהאיחוי הוא מלאכה.

<sup>1</sup> שהעשה של ו"שבתה הארץ" נאמר לא רק בשבת הארץ, אלא גם שבת מעבודת האילן, כמו שכותב להדיא הרמב"ם בריש פ"א: "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן". ועי' בדרך אמונה שם שנשאר בצ"ע מהיכן מקורו. ובירושלמי דנן רואים שנוקט כן בפשוט, שהרי הרכבה אינו עבודת הארץ אלא עבודת האילן, וכמו שכותב הרש"ס על הירושלמי להדיא. ע"ש.

ובמנחת שלמה ח"א סי' מ"ח שהביא שכ"כ התוס' רי"ד להדיא בראש השנה ובמו"ק, שבאילן סרק אינו חייב להרחיק אלא י"ד ימי קליטה קודם לראש השנה. ושכ"כ מהר"י קורקוס. ע"ש.

והמנחת חינוך מצוה שכ"ז אות ו', צידד לומר שמכיון שמצות "ושבתה הארץ" היא מצוה על האדם שהקרקע שלו תשבות ולא שהאדם ישבות ממלאכה, אלא שבקרקע שלו לא תעשה מלאכה, א"כ כל שנקלט בשביעית הו"ל כנוטע בשביעית, וא"כ אף בעצי סרק אסור.

והעיר על זה מרן החזו"א דאינו מוכרח, כיון שבודאי אין איסור אלא כשהאדם פועל ואינו משבית את הקרקע, אבל אין מצוה למנוע מהקרקע להצמיח מאיליה בשביעית, ואם רואה זרעים באדמתו אינו חייב לסלקם, ואינו חייב לתלוש את הירקות העולים מאליהם אפילו שאסורים באכילה משום ספיחין, א"כ גם אם הניח עצי סרק באדמה בערב שביעית ונקלטו בשביעית ליכא איסורא.<sup>2</sup>

<sup>2</sup> יסוד הדברים הוא בדברי התוספות בראש השנה ט' ע"ב ד"ה ומותר, שהקשו אמאי תוספת שביעית נוהגת רק בחרישה מעצרת, ובנטיעה לא אשכחן תוספת שביעית [ונראה פשוט דס"ל דנטיעה הוי דאורייתא בלאו, כזריעה, ומשא"כ חרישה דהוי לכאורה רק עשה דבחריש ובקציר תשבות. ודוק. ועי' במהר"י קורקוס שמיטה ג, יא]. ותיצו דכל חורש הוי להועיל בשביעית, אבל אין לאסור נטיעה מחמת שהאילן גדל בשביעית, דכל האילנות נמי גדלין בשביעית, וא"כ לא יטע לעולם. עכ"ל. [ועי' בר"ש בריש שביעית ובתיו"ט פ"ב מ"ו, ובתורעק"א שם]. כלומר חרישה היא מלאכה שמועילה לגידול בשביעית בלבד, אבל אילן שצומח כדרכו בשביעית אינו מועיל במיוחד לשביעית, ואם נאמר שגם זה אסור, אם כן יהא אסור לקיים נטיעה בשביעית ויתחייב לעקור כל האילנות כדי שלא יגדלו, וא"כ לא נמצא אדם שיטע עצים לעולם. א"ו לא נאסר אלא מלאכה שמועילה לשביעית בלבד. ויומתקו הדברים עם מה שכתב מהרי"ט צהלון בחדשות סי' קע"ו, דמדברי הרמב"ם נראה דנטיעה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן [יש בזה מחלוקת בד' הרמב"ם, ראה פאה"ש כ, ד וחזו"א יז, כ], ומדוע זמירת גפן אסורה מן התורה בלאו, הרי זמירה היא גם כן להצמיח את הגפן, ואיך יתכן שזמירה תהיה אסורה מן התורה בלאו ונטיעה תהיה מותרת, הרי נטיעה צריכה להאסר מק"ו מזמירה. ומתרץ מהריט"צ תירוצ' נפלא, שזמירה היא לתועלת לאילן בשביעית עצמה, משא"כ נטיעה חדשה, אינה לתועלת לשביעית, ואין לאדם הנאה ממנה בשביעית כלל, אלא לאחר זמן, ולכן לא אסרה זאת התורה, רק רבנן גזרו על נטיעה ואסורה. עכ"ד. והוא כיסוד דברי התוס' הנ"ל כמשנ"ת. הכותב.

עוד כתב החזו"א סי' כ"ב ס"ק ה', שלא מצינו להדיא מי שאוסר קליטה ואין לנו לחדש איסורין וכו'. וצ"ע אם נעלם מעיני קדשו דברי הירושלמי והתורי"ד.

גם האור לציון בהלכות, ריש פרק א', התיר נטיעת עצי סרק עד ערב שביעית, משום שמפרש דברי הרמב"ם שמצות ושבת הארץ הוא על האדם ולא על הקרקע, ולא הזכיר אלא דברי המנחת חינוך והחזו"א. ע"ש. ולפי מה שכתבנו ומה שנכתוב להלן, אין צורך בזה, דגם אם שבת הארץ היא על הקרקע שתשבות י"ל דהוא ממלאכת אדם ולא מה שנקלט מאליו. אלא דעומד לנגדנו הירושלמי והתורי"ד. ועי' במנחת שלמה הנ"ל ובסי' נ"א, שתמה טובא על החזו"א.

שו"ר שעמד בזה החזו"א במקום אחר בסי' כ"ו אות ג', וכתב שדברי התורי"ד אינם בזמן הזה, אלא בזמן שנהגה תוספת שביעית, ולומר שאם עבר על מצות תוספת שביעית וקלט בשביעית יעקור, ואם קלט קודם שביעית לא יעקור. וברמב"ן מבואר להדיא דליכא איסורא אם נקלט בשביעית. ע"ש.

ולפי דבריו גם את הירושלמי בערלה הנ"ל אפשר לפרש כן, דמ"ש הירושלמי דכל שנתאחה בשביעית יעקור, היינו משום דעבר אתוספת. אלא דברש"ס ובגר"א שם מבואר דכל שנתאחה בשביעית הוי מלאכה בשביעית. וצ"ע.

ועיין ביד רמ"ה בחי' לבבא בתרא פ"ב דף כ"ו ע"ב אות קי"ד, שכתב שלא התירו בזמן הזה [שבטלה תוספת שביעית] אלא לחרוש שדה אילן לצורך האילנות, ושדה לבן לצורך מקשאות ומדלעות שבו, כדי שלא יפסדו, וצורך ערב שביעית הוא, אבל לצורך הקרקע עצמה לא, דודאי לצורך שביעית קעביד וכו'. והובאו דבריו בספר און אהרן מע' ש' אות כ"ז, וכתב שהוא דבר חדש. והגר"א ד' רזנטל בכרם ציון פרק א' (עמ' ו-ז), כתב שדבריו הם לכאורה נגד סוגיות הגמ' שאומרת שההלכה נאמרה רק לזמן המקדש. ע"ש.

ונראה דהרמ"ה ס"ל דאין זה ענין כלל לתוספת שביעית, אלא ממצות ושבתה הארץ הוא, דלדעתו ז"ל מצות ושבתה הארץ היא על הקרקע שתשבות, וכל תיקון קרקע המועיל לשביעית מונע את שביטת הארץ. הן אמנם דמה שצומח מאליו וכו' לא על בעל השדה הדבר מוטל למונעו, אבל כל שפעולתו מערב שביעית מעוררת את הארץ שתעבוד בשביעית מכח מעשיו ופעולתו, שפיר עובר על מצות ושבתה הארץ בזה.

אמנם אין הכריח דהירושלמי והרי"ד ס"ל כהרמ"ה, דאפשר דס"ל דרק תחילת קליטה בשביעית אסורה, דס"ל דהקילטה הוי כעיקר המלאכה.

ולפום ריהטא נראה דלדברי הרמ"ה אסור גם להניח דשן האדמה בערב שביעית סמוך לשביעית לצורך הקרקע, כיון שעיקר פעולתו תהיה בשביעית [ובפרט דשן בשחרור איטי וכדומה, שכל תועלתו הוא לשביעית]. ומאי דתנן בשביעית פ"ב מ"ב "מזבלין עד ערב ראש השנה", לדברי הרמ"ה הוא נמי במקום שהוא לצורך האילן דווקא ולא לצורך הקרקע. אבל אינו מוכרח, די"ל דס"ל דדוקא בחרישה דהוי דאורייתא בעשה, הוא דגזור, אבל דישון דהוי דרבנן, ולא אשכחן דגזרו בו תוספת שביעית בזמן המקדש [כדתנן פ"ב מ"ב, מזבלין עד ערב ר"ה], גם בזמן הזה אין להחמיר. ועי' במשנה ראשונה פ"ב מ"ב ד"ה במקשאות, שכתב שלדעת הרמב"ם מותר לזבל את הקרקע בערב שביעית גם לצורך הקרקע, ולא רק לצורך הפירות. ע"ש.

**ובעיקר** חקירת המנחת חינוך לכאורה יש להעיר, דנקט דאם הוא מצוה על האדם הוא מצוה בהגברא, וי"ל לאידך גיסא, דאי נימא דמצוות ושבתה הארץ היא על האדם, י"ל דהמצוה היא על האדם להשבית את שדהו, ולהשגיח שלא תעבד כלל, וגם אם רואה זרעים באדמה יהיה עליו לסלקם, והוא מצות האדם בהחפצא.

**ולכאוי** תליא בפלוגתא דמהרלב"ח והמג"א גבי שביתת בהמתו בשבת, דכתב מהרלב"ח בסי' כ"ח וז"ל: שלא נחשוב שאיסור שביתת הבהמה חל על האדם, באופן שיהיה הוא מוזהר עליה שלא להניחה לצאת חוץ לתחום ולסגור הדלת בעדה וכו', כי גם הבהמה כך דינה שלא יוליכנה בידו אבל אם היא תלך מעצמה בלי סיוע הישראל כלל בהוצאתה, אין לנו {למונעה}. עכ"ל. הרי שלמהרלב"ח הגם ששביתת בהמתו היא מציווי על האדם, אינו צריך להשגיח שלא תצא מאליה, ודכותא גבי שביעית אין מוטל עליו להשגיח שלא תעבד האדמה מאליה.

**אבל** המג"א סי' ש"ה ס"ק ט"ז, חולק על מהרלב"ח וסובר שמוזהר האדם שלא להניחה לצאת. [ועי' במה שהעיר על דבריו באליהו רבא מובא בכה"ח שם ע"ש]. ודכוותא גבי שביעית י"ל שמוזהר לא להניח לקרקע לעבוד.

**נמצא** דגם אי נימא דהוא מצוה על האדם י"ל דהמצוה היא שלא יניח לאדמה לעבוד, וגם אם יראה אחר עובד בה עליו למונעו וכו', גם אם לא אשכחן דעליו למנוע מהארץ להצמיח מאליה וכו' כנ"ל, מעבודת האדם מיהא י"ל דעליו למונעה, ושלא יגרום הוא שתעבוד וכדו'.

**נמצא** שאליבא דאמת שאלה זו של נטיעה וזריעה סמוך לשביעית כדי שתקלוט



בשביעית אינה תלויה כלל בגדר מצות ושבתה הארץ, דגם אי נימא דהוי מצות גברא, י"ל דמצותו למונעה [מצות גברא בהחפצא] כנ"ל.

וא"כ גם למה שהוכיח האור לציון דדעת הרמב"ם דהוי מצוה בהגברא, אין ראייה דמותר לנטוע עד ערב שביעית כדי שתקלוט בשביעית. [ובגוף ראייתו ראה להלן].

ולענין מעשה נראה דודאי ראוי לחוש לשיטת הרי"ד ולפשט דברי הירושלמי וכו', ולטעם הרמב"ם שכתב מהר"י קורקוס וכו', ושלא לנטוע אילן סרק אלא כדי שיקלוט קודם שביעית, כאמור.

אבל בהנחת דשן איטי שחרור' בערב שביעית, שמתפרק באדמה עם הזמן והמים, אין מקום להחמיר, והוא היתר פשוט ומפורש במשנה, שהרי גם בזמן המקדש שנהגה תוספת שביעית, הותר לזבל עד ערב ראש השנה, למרות שודאי זיבול זה כל תועלתו היא לשביעית [גם אם זיבול שדברו בו חז"ל אינו איטי שחרור, אלא זבל גללי הבהמות, מ"מ ודאי שכל שמזבל ממש בערב ראש השנה, התועלת ממנו כולה היא רק בשמיטה, ובשמיטה יתחיל להתעורר ולהועיל לקרקע עם ההשקיה המותרת והגשם].

### מלאכה בשינוי, אינו מתכוון ועל ידי גוי בשביעית

ניסן תשס"ז

#### א. מלאכה בשינוי וכלאחר יד

בתוספות במועד קטן דף ד' ע"ב ד"ה מפני, כתבו: להכי שרו רבנן לעשות את האמה בשביעית אע"פ שמכשיר אגפיה לזריעה, דכיון דבשינוי עבד לה, חרישה בשינוי לא שמה חרישה. ובאור לציון בחי' על הרמב"ם ריש פרק א', רצה להוכיח מזה דעשה דושבתה הארץ היא מצוה על האדם שישבות, דאם המצוה היא שהארץ תשבות, מה לי בשינוי ומה לי בידים, סו"ס הרי לא שבתה הארץ.<sup>3</sup>

אמנם הנה הגרי"ש אלישיב שליט"א [בתשו' שנדפסה בסוף משפטי ארץ, מובא בקצרה בד"א פ"א צה"ל אות י"א], כתב דדברי התוספות הנ"ל אינם כשהשינוי הוא רק באופן הפעולה, דכיון דמלאכות שביעית אסורות גם כשנעשו

<sup>3</sup> הנה נראה פשוט דס"ל דהגם דחרישה הוי דרבנן, כמו שכתב בהלכה ג' על הרמב"ם שם, ובדרבנן הא ליכא עשה, מ"מ כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, כמושג"ת להלן אות ד'. ע"ש.

שלא במלאכת מחשבת, כמ"ש התוספות במו"ק דף יג, א"כ על כרחך גם העושה בשינוי הוי איסור תורה, ומה שכתבו התוס' דבשינוי לאו מלאכה, היינו כשהשינוי הוא גם בתוצאה ולא רק בפעולה. והביא שכ"כ להדיא האגלי טל בהקדמתו [בסוף הפתיחה. אות ג'] וז"ל: כשהמלאכה עצמה בלתי נפעלת כראוי והוא שינוי באיכות הנפעל אין זה מלאכה גם במקום דלא בעינן מלאכת מחשבת, ויש מלאכה כלאחר יד שהיא שינוי באיכות הפועל לבדו, ולא בנפעל, ובכה"ג הוא חייב במקום דלא בעינן מלאכת מחשבת. עכ"ד<sup>4</sup>.

**נמצא** דמלאכה כלאחר יד, כגון זמירת גפן ביד או במעדר וכדומה, אם התוצאה היא הצמחת הגפן, הרי הדבר אסור מן התורה, והוא בכלל "כרמך לא תזמור", כיון דלא בעינן מלאכת מחשבת, ואין כאן אלא זמירה כלאחר יד. אולם אם הזמירה נעשית במקום שונה מהרגיל בכל השנים לצורך צימוח הגפן, י"ל דזה שפיר הוי בכלל מה שכתבו התוספות דמלאכה בשינוי לא שמיה מלאכה ושרי.

**לפי"ז** אזדא לה ראית האור לציון מדברי התוס' במ"ק דף ד', שהרי שם בדף י"ג כתבו התוס' דבשביעית לא בעינן מלאכת מחשבת, והיכא דלא בעינן מלאכת מחשבת גדר שינוי אינו שינוי בפעולה אלא שינוי בתוצאה, והיכא דאיכא שינוי בתוצאה, שהתוצאה אינה חרישה ממש אלא חרישה משונה מהרגיל, שפיר י"ל דליכא עשה דושבתה הארץ גם אם המצוה היא על הארץ שתשבות. ודוק.

**ועיקר** דברי הגריש"א שליט"א, נראה דמפורשים להדיא בתוספות בסנהדרין כ"ו ע"א ד"ה לעקל, אמאי דאתמר התם דהזומר כרמו בשביעית יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך, הקשו התוס' הרי מכל מקום משביח הכרם, ולגבי שבת הזומר וצריך לעצים חייב גם משום נוטע. וי"ל דעביד ליה באופן שקשה לכרם, ואין לחייבו משום נוטע בכה"ג, ושאיני שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה ואתעבדא מחשבתו, אבל בשביעית אין לחייבו אלא א"כ דהשביח הקרקע. ע"ש. וכ"כ התוס' בשבת ע"ג ע"ב ד"ה זומר, בקיצור.

**ולכאורה** יכלו לומר בפשוטו דעביד בשינוי, ומה הזקיקם לומר דעביד באופן שקשה לכרם. א"ו ס"ל דלא סגי בשינוי במעשה, דלא חשיב שינוי א"כ

<sup>4</sup> ועי' באגלי טל במלאכת אופה ס"ק מ"ד, דלכן לא גזרו בשבת על בישול בחמה כלל הגם שהוא מלאכה בשינוי, ומלאכה בשינוי אסור מדרבנן, בבישול בחמה לא גזרו כיון שאינו שינוי רק בצורת המלאכה אלא גם שינוי בתוצאה, דבישול בחמה אינו טוב ואינו מועיל כבישול באור או בתולדות חמה.

זומר באופן שקשה לכרם, ורק שינוי כזה דהוי שינוי בתוצאה הוי שינוי. ודוק.

**והנה** האגלי טל והגריש"א הנ"ל הוכיחו דבריהם מהא דהכותב גט בשמאלו הוי גט, וכתב החלקת מחוקק, דהגם דלגבי שבת חשיב שינוי, התם בעינן מלאכת מחשבת כו'. ע"ש. ולכאורה הכותב בשמאלו עושה שינוי קל בתוצאה, דודאי הכותב בשמאלו אינו מיושר ויפה כהכותב בימינו, ובכל זאת כיון שיש כתב כשר, לא חשיב כתיבה בשינוי. ולפי"ז גם לענין שביעית הזומר בשינוי, גם אם יש השפעה כל שהיא על התוצאה, לא חשיב זמירה בשינוי כלל אם עיקר מטרתו לזמור כדי להצמיח, ועשה והועיל, שפיר הוי בכלל כרמך לא תזמור. עוד יש להוכיח כן עוד מהא דקימ"ל (שביעית ד, ה) דאין קוצצין בתולת שקמה מפני שהיא עבודה, ורבי יהודה מתיר כשמגביה עשרה, ובגמ' בב"ב פ' ע"ב, אמר אביי דקשקוצץ ג' טפחים מועיל לעץ, ומעל ג' לא מועיל ולא קשה, וגבי שביעית עבדינן מידי דודאי קשה לה. ע"ש. ומשמע דבעינן שינוי גמור בתוצאה, שיהיה ודאי קשה לה. [דאי הוה ס"ד דסגי שינוי במעשה הו"ל למימר דיקצוץ במעדר במקום במסור וכדומה, אלא ודאי פשיטא ליה דלא הוי שינוי כה"ג כיון דמעלי לה, ולא בעינן מלאכת מחשבת]. ודוק. [אמנם הגרי"ל הלפרין שליט"א במכתבו אלינו, כתב להוכיח מכמה דוכתיה דשינוי כל שהוא בתוצאה חשיב שינוי]. וע"ע להלן בסמוך בדעת מהרי"ט והחזו"א. וע"ע להלן בסמוך בדעת מהרי"ט והחזו"א.

### **ב. אינו מתכוון במלאכות שביעית**

**מדברי התוס'** בסנהדרין ובמו"ק י"ג הנ"ל, מבואר דכיון דבשביעית לא בעינן מלאכת מחשבת, גם אינו מתכוון אסור. ע"ש<sup>5</sup>.

**וכתב** מהרי"ט בח"א סי' פ"ג על דברי התוס' בסנהדרין הנ"ל, דלא הצריכו התוספות שינוי כזה אלא משום דאינו מוכח שכוונתו לעצים, ולכן אמר לו הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות, אבל במילתא דמוכח שאין כוונתו אלא לצורך מה שקוצץ ולא חייש אמאי דגדלי אחר כך ודאי שרי, דתנן בפרק רביעי

<sup>5</sup> ויסוד הדברים מבואר בהרחבה יותר ברא"ש בשבת פי"ד סי' ט', דאסור לשתות סם של עיקרין אפי' שמכון לרפואה, משום דהוי פסיק רישא, אע"פ שהוא פסיק רישא דלא ניחא ליה, ולהערוך שרי, היינו דוקא בשבת דבעינן מלאכת מחשבת, אבל בשאר איסורין דלא בעינן מלאכת מחשבת מודה רבי שמעון בפסיק רישא, אע"פ שאינו מתכוון. והוכיח כן מדאמר' בזבחים צ"א ע"ב ע"ב דהמזלף על האישים אע"פ שאינו מתכוון אסור. וכ"ה בר"ן שם. ע"ש. ודוק.

"המזנב בגפנים והקוצץ קנים רבי יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח, רבי עקיבא אומר קוצץ כדרכו", אלמא כל שאינו מתכוין לכך אע"פ שגורם זימור שרי. עכ"ד.

**נראה** דס"ל דהא דכתבו התוס' בסנהדרין דבעינן שיהיה הזימור קשה לאילן, אינו משום דס"ל דאינו מתכוין אסור בשביעית ואינו משום דלא חשיב שינוי אלא כשיש שינוי בתוצאה, אלא כל הענין הוא משום שצריך שיהיה ניכר שאין כונתו לעשיית מלאכה, ולכן היכא שניכר לא צריך שינוי כלל.

**וק"ל**, הרי בתוס' במועד קטן דף י"ג הנ"ל מבואר להדיא דס"ל דאינו מתכוון, כגון דעביד בארעא דחבריה, אסור בשביעית. ע"ש. ונראה לענ"ד שזהו עיקר טעמם גם בסנהדרין, ולכן הצריכו שיהיה קשה לגפן. כמשנ"ת.

**אמנם** הראיה שהביא מהרי"ט מהמשנה בפ"ד מ"ו, המזנב בגפנים ר' יוסי אומר ירחיק טפח, ור"ע אומר קוצץ כדרכו, ומפרש שם הרמב"ם בפיה"מ שלר' יוסי מרחיק טפח משום שצריך שינוי, ולר"ע אין צריך שינוי כשאינו מתכוון לזמור. ע"ש. אמנם הוא ראה יפה דס"ל להרמב"ם דאינו מתכוון שרי בשביעית, והיה אפשר לומר דלא ס"ל כהתוספות, ולכאורה אפשר דס"ל דלא בעינן שינוי כלל, גם היכא לא מוכחא מילתא דאינו מתכוון. והתוס' יפרשו המשנה שם כהרע"ב או כהרא"ש. ע"ש. אבל כיון דבמתני' לא מיירי במלאכה דאורייתא, אין כל כך ראייה מכאן, כדלהלן.

**והחזו"א** בשביעית סי' י"ט אות י"ד כתב שאין כוונת התוספות בסנהדרין שצריך לעשות באופן שיהיה קשה לעץ, אלא כל שאינו זומר בדקדוק של זימור, הגם שהוא ודאי מצמיח מ"מ כיון שאינו זומר בדקדוק יש בו גם צד חסרון ונזק לפירות. ולכן סובר ר"ע שאין צריך שינוי אחר, ודי במה שאינו זומר בדקדוק, וזהו שאומרת הגמ' הלב יודע אם לעקל כו', כיון שאינו ניכר כו"כ אם זומר בדקדוק או לא. ע"ש.

**ולפי** דבריו גם דעת התוס' כהרמב"ם, דאינו מתכוון שרי. אלא דמהתוס' במועד קטן מבואר להדיא דאינו מתכוון אסור. אמנם החזו"א שם אות ב' הקשה על דברי התוספות במו"ק מהא דהקבלן מביא מכל מקום. ובאות ו' הוכיח דאינו מתכוון שרי מהא דאמרי' בירושלמי בשביעית פ"ד ה"ד דרשב"ג מתיר לחרוש בשדה כדי ללמד הפרה. הרי דאינו מתכוון שרי בשביעית. ע"ש.

**ולענ"ד** יש ליישב הערותיו על דברי התוס', דהנה בריש פרק ד' מבואר דמתחילה היה מותר לאדם ללקט משדה שלו הגס והגס ומשדה חבירו בין הדק ובין הגס, וקשה על התוס' מהא נמי, הרי בשביעית לא בעינן מלאכת מחשבת,

ואמאי שרי בשל חבריו. ויותר קשה, דבפ"ג מ"ד תנן גדר שיש בו עשרה אבנים כו' במה דברים אמורים בתוך שלו אבל בתוך של חבריו מה שהוא רוצה נוטל. ובתוספתא שם ריש פרק ג' איתא: לא יפתח אדם מחצב כו' במה דברים אמורים בזמן שמתכון לעשות שדה אבל בזמן שאין מתכון לעשות שדה אפי' דבר מועט מותר, רשב"ג אומר בד"א בזמן שאין מתכון לעשות שדה, אבל מתכון לעשות שדה אפי' כל שהוא אסור. ועי' ברמב"ם בפ"ב ה"ח, דתני לה אגדה, וכת"ק. ובנושאי כלים שם. ע"ש. וקשה על התוס' בין לת"ק דתוספתא ובין לרשב"ג, כי לא מכון מאי הוי, הרי בשביעית לא בעינן מלאכת מחשבת.

יש ליישב הדברים בכמה אנפיה, בספר עטרת ראש [לגר"י הלוי אב"ד בריסק. מובא במשנת יוסף], דמלקט עצים לא עביד שום מלאכה, רק נראה כמתקן השדה לזריעה, ובארעא דחבריה הדבר ידוע דאינו מתכון למלאכה, ולא חיישינן למראית העין, ולא דמי לתולש מן המחובר דעביד מלאכה, ואפי' אינו מתכוון אסור וכו'. ע"ש.

יש לבאר הדברים יותר [דהעט"ר פתח במלאכה וסיים במראית העין, והוא ללא צורך], דמלקט עשבים ונוטל אבנים, וכן הא דהקבלן מביא מכל מקום [שם פ"ג מ"ט], אם אינו מתכוון ואינו צריך ליפות את השדה אינו מלאכה כלל, דרק אם מחשב לתקן ולהכין את השדה לזריעה מחשבתו משוי לה מלאכה, אבל בלאו הכי אינו מלאכה כלל, דגם אם לא בעינן מלאכת מחשבת מ"מ צריך שיהיה מעשה מלאכה, ומלאכות אלו השנויות בפרק ג' כליקוט אבנים ועשבים וצבירת עפר וזבל וכו', אלולי שמכון לתקן את השדה אינו מעשה מלאכה כלל, ובכגון דא שוה שביעית לשבת. וזה נראה פשוט<sup>6</sup>.

עוד י"ל דאמאי דתנן התם פרק ג' מ"ו, גדר שיש בו עשרה אבנים כו' אם התחיל בו מערב שביעית מה שהוא רוצה נוטל, הוקשה להמשנ"ר מאי אהני התחיל מערב שביעית, וכי משו"ה מותר לעשות מלאכה בשביעית, כתב בבית רידב"ז סי' ב ס"ק ז' דלק"מ, דמלאכות שאסרו חכמים בשביעית הם דוקא מלאכות

<sup>6</sup> ובגוף החילוק עי' במגיד משנה בהל' שבת פ"ב ה"ב, גבי מכבה גחלת של מתכת [מצרף], וקוצץ קיסם, דכל שאינו מתכוון לא הוי מלאכה כלל, ולא שייך לומר בו פסיק רישא. ע"ש. ובחל' הרשב"א בשבת ק"ז ע"א, בשם הירושלמי, דשרי לסגור ביתו כדרכו אפי' שצבי נמצא בתוכו, כל שאינו מכון רק לצידה אלא גם לשמור את ביתו. ונ"ל דהסברא כנ"ל, דסגירת הבית אינה צידה אלא אם מכון לזה. הרי דאפי' במלאכות שבת אמרי' הכי. אמנם הר"ן שם [לחא, מדפי הרי"ף] תמה מאוד על הרשב"א, וכתב דהוי פסיק רישא אפי' אינו מכון לצוד כלל. ע"ש.

בגוף השדה, כזירוד, קרסום וכו', אבל מלאכות שאינן בגוף השדה, אלא רק ניקוי השדה מאבנים וצורות אינן אסורין כלל מדרבנן בשביעית אלא מפני מראית העין, שלא יאמרו שמתקן השדה לזריעה, ולכן אם התחיל מערב שביעית ליכא איסור כלל. עש"ב שהביא כמה ראיות לזה. ודברי טעם הם, והמעין ברע"ב יראה דבכל פרק ג' כתב דמשום מראית העין הוא.

**ולפי"ז כל פרק ג',** וכן הא דמלקט הגס הגס בפ"ד, אינו מלאכות האסורות בשביעית כלל, ולא על מלאכות אלו כתבו התוס' דאינו מתכון בשביעית אסור. ודוק. [ולא נעלם זה מהחזו"א, ולכן הקשה מפרק רק מקבלן, דהרע"ב בפירוש שני כתב דמשום דקבלן אינו מתכון שרי. ע"ש. והתוס' אפשר דמפרשי כפירושא קמא דהרע"ב, וגם לפירושא בתרא, י"ל שבמלאכות שבגוף הקרקע והאילן ס"ל לאסור באינו מתכון].

**ומה שהוכיח החזו"א מהירושלמי,** דמותר לחרוש כדי ללמד את הפרה, מקור הדברים הוא בתוספתא שם פ"ג הי"ב: "אין מלמדין את הפרה אלא בחולית בלבד. רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בתוך שדה חבירו מותר ובלבד שלא יסמוך לה מענה. אבא שאול [אומר] מגרר בחרשין וגוממו מעם הארץ ובלבד שלא יקוץ בקורדום". וכתב החסדי דוד דברשב"ג לא גרסינן שדה חבירו, דאף בשדה שלו מותר כשעושה בשינוי, דהיינו שאינו סומך לה המענה, כלומר שם עליה מחרישה אבל אינו חורש תלמים תלמים כדרך החורשים. כלומר לרשב"ג מותר ללמד את הפרה לחרוש בשדהו, כשחורש שלא כדרכו בשינוי הניכר בתוצאה. א"כ מרשב"ג לק"מ על התוס'. ולת"ק לא שרי לחרוש אלא בחולות, שאינו מקום זריעה כלל, ואינו נחשב כלל כחרישה.

**וא"כ דברי התוס' נכונים,** ולא פש גבן אלא משנת המזנב בגפנים, אליבא דהרמב"ם בפיה"מ שהביא מהרי"ט, דנראה דלא ס"ל כהתוס', וכנ"ל.

**אמנם צ"ע דהרמב"ם בפ"א ה"ו פסק כמ"ד אין מלמדין אלא בחולית.** ואמאי לא התיר בשדה שלו כו', אי ס"ל דאינו מתכון שרי. ועי' ברש"ס על הירושלמי דנן, שכתב דלא שרי אלא בחולות, אבל במקום אחר אסור דהא עודר הוא, אע"פ שאינו מתכון, אסור. עכ"ד. הרי שהגם שעודר הוא מלאכה דרבנן, ס"ל דאינו מתכון אסור.

**ואמנם כבר עמדו בזה האחרונים על דברי הרמב"ם בפיה"מ,** אמאי שרי, הא הוי פסיק רישא, ובתפארת ישראל כתב דמזנב אינו דומה לזומר, ואפי' אם מכון אינו אסור אלא מדרבנן. ע"ש. ומשמע שסובר דפסיק רישא בדרבנן שרי,

וכנודע הוא פלוגתא בין הראשונים אי פ"ר בדרבנן שרי. אמנם אי נימא דמיירי הכא במזנב לצורך העצים (כדנקטו כמה אחרונים), דעיקר מלאכת מזנב הוא לצורך העצים, ולכן כשאינו מכוון שרי, דדוקא אם מכוון לתקן הוי מלאכה, כנ"ל. גם אפשר דכיון דעיקר מלאכת מזנב הוא לצורך העצים, אינו פסיק רישא כלל, דאפשר דהזינוב לא יועיל לגפן, וכעין דברי החזו"א הנ"ל שכשאינו זומר במקום המיועד לזה הוא קשה לגפן. עוד אפשר דהא דאסר ללמד הפרה במקו"א היינו משום דהוי חרישה דאסורה מן התורה העשה, ולכן מזנב בגפנים הגם שהוא פסיק רישא שרי, דאינו אלא מלאכה דרבנן. וצ"ע.

**עכ"פ** עולה מן האמור, דאינו מתכוון אסור הוא במלאכות שביעית, כיון שבשביעית אין צריך מלאכת מחשבת. וגם דעת הרמב"ם כן היא, במלאכות דאורייתא מיהא, כדמוכח מהא דלא התיר ללמד את הפרה אלא בחולות.

**ונראה** שלמעשה גם החזו"א הורה לנהוג כן, והצריך שינוי בתוצאה דווקא, לפי מה שמוסרים בשמו שבזני גפן שאי אפשר לזמורם לפני שביעית, יש לעשות את הזמירה בשינוי על ידי גוי ולהשאיר מספר עינים גדול מהרגיל [ראה הלי"ש גליון 48]. וברור הדבר שהשאר עינים יותר מן הרגיל הוא שינוי בתוצאה, כפי שאומרים מומחים בדבר.<sup>7</sup>

#### **ד. מלאכה על ידי גוי (ועל ידי פועל גוי)**

**בגמרא** בע"ז דף ט"ו ע"ב מבואר דאדם מצוה על שביטת שדהו בשביעית. ובתוס' רבינו אלחנן שם מבואר דמצות "ושבתה הארץ" הוא מצוה להשבית את הקרקע, ואם גוי עובד בשדהו של ישראל עובר הישראל על עשה דושבתה הארץ.

<sup>7</sup> תוכן הדברים שם הוא כי השינוי ב'הקצרה' יהיה על ידי על ידי השארת מספר עינים גדול מהרגיל [10-12 ס"מ במקום 5-8], ומחיקת הפקעים [עינים] הנוספים ביד. והזמירה עד לבסיס תבוצע בצורה לא מקצועית כפי הרגיל בשאר שנים [לאחר שמיטה מייד יבוצעו תיקונים]. וכאמור יש לבצע פעולות אלו על ידי גוי. ומאחר וגדר השינוי כרוך גם במקצועיות העובד, יש לבצע את ההקצרה [עינים יותר מהרגיל] על ידי עובד [גוי] מקצועי. ואת הזמירה עד לבסיס על ידי עובד [גוי] שאינו מקצועי. או לחלופין, לבצע הקצרה כללית לכל הגפן [עינים יותר מהרגיל] על ידי עובד גוי שאינו מקצועי, וזמירה עד לבסיס של הזמורות המיותרות על ידי עובד [גוי] מקצועי. ע"ש. נראה הוראת החזו"א היא שיהיה שינוי ממשי בתוצאה, ולא הסתפק בשינוי כל שהוא. וצ"ע.

ונראה דהעשה אמנם קאי דווקא על מלאכות דאורייתא, דלא מסתבר לומר דהעושה מלאכות דרבנן עובר אעשה דושבת הארץ, אבל י"ל שלשיטת ראשונים אלו גם מלאכות דרבנן אסור לעשותם על ידי גוי, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, כמ"ש להדיא בנחפה בכסף יו"ד סי' ד' דף ל"א ע"א, דהגם דבשאר איסורין דרבנן ליכא איסור אמירה לגוי, בשביעית איכא, ואפי' אילו בשאר איסורין לא היה איסור אמירה לגוי, בשביעית היה אסור מן התורה לומר לגוי כו' משום מצות ושבתה הארץ וכו', והביא שכ"כ מהרש"ל בב"מ צ' ע"א ועוד. ע"ש. ועי' גם בתורת הארץ ח"א פרק ו'. ע"ש.

**שוב** ראיתי שכ"כ במעדני ארץ שביעית פרק י"ג אות ט"ו, שהביא מ"ש בקונטרס 'בדין השמיטה' שבזמן הזה ששמיטה דרבנן ליכא עשה דושבתה הארץ כלל, ודחה דבריו דלא מסתבר שמה שאמרה הגמ' בע"ז שאדם מצווה על שביתת שדהו אינו שייך לזמן הזה, וקם קימ"ל דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ושוב הביא בשם השאלת דוד (בסוף ח"י לשביעית), דליכא כלל מצות שביתת הארץ במלאכות דרבנן, כמו דליכא שביתת בהמתו בשבת במלאכות דרבנן, ודחה דבריו, דשביתת שבת עיקרה על האדם, משא"כ בשביעית וכו', וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וכתב וז"ל: ופשוט הוא אצלי דהעושה עבודה דרבנן בשדהו בשביעית הרי הוא עובר מדרבנן על עשה ולא. עש"ב.

**ולפי** זה פשוט דלדעת הסוברים שגם כשגוי עובד בשדהו עובר הישראל על עשה, גם במלאכות דרבנן נמי הדין כן.

**והנה** החזו"א בסי' י"ז ס"ק כ"ה, כתב דהגם שהעשה של שביתת הארץ הוא שתשבות הארץ, ומבאר בתוס' ר"ח [רבינו אלחנן] והריטב"א, שגם על ידי גוי אסור, מ"מ משמע מהרמב"ם שאין בעל השדה עובר על העשה כשאדם אחר עובד בשדהו, אלא העובד הוא שעובר, ולפי"ז מהתורה יכול לזרוע על ידי עכו"ם. ומשמע מדבריו שם דגם פועל גוי שרי מן התורה. ע"ש. מ"מ למעשה נראה שחש לדעת התוספות גם במלאכות דרבנן, שהרי בסי' כ"א סוף ס"ק י"ז כתב החזו"א: ודין הפועל כדין בעל הבית, וכל שמותר לבעל הבית מפני ההפסד מותר גם לפועל לעשות אצל בעל הבית, וכל עבודה שאסורה אסור לפועל לעשות והעבירה על העובד וגם בעל הבית עובר בשביתת שדהו. עכ"ל. ועי' גם בסי' י"ב אות ו' ד"ה ונראה, שכתב שהאיסור לקצור כדרך הקוצרים כו' מן התורה הוא גם על ידי גוי ואפי' מעשה קוף. ע"ש. הרי שחש גם בדרבנן לפשטא דגמרא דע"ז ולדעת הראשונים המפורשת לאסור.



ולמעשה כשמדובר בפועל, הגם שאין שליחות לגוי, הרי יש ראשונים הסוברים דלחומרא יש שליחות, וגם ידוע דעת המחנה אפרים בהל' שלוחין שפועל דידו כיד בעל הבית שייך גם בפועל גוי אפי' שאין שלחיות לגוי, פועל דידו כיד בעל הבית שאני. ואע"פ שיש חולקים בכל זה, וסוברים שאין שליחות לגוי גם לחומרא וגם פועל גוי אין ידו כיד בעל הבית לענין שיהיה כשלוח, ושביעית בזה"ז דרבנן, מ"מ במלאכות שעיקרן דאורייתא כזמירה וקצירה ובצירה כדרך הקוצרים והבוצרים (שבהם לכו"ע אמרי' כל דתקון רבנן כו'), אין מקום להקל נגד פשטא דגמרא והמפורש בראשונים ובאחרונים, וגם החזו"א לא סמך על סברתו בדעת הרמב"ם, כנ"ל.

גם במלאכות דרבנן, הרי לאוקומי אילנא הדבר מותר על ידי ישראל, ואפי' ספק נזק מותר על ידי ישראל, כדין כל ספק דרבנן, וכמ"ש החזו"א סי' ט"ז ס"ק י"ד. אמנם במקום שקשה לברר את המציאות ושיעור הנזק האפשרי, או שיש דעות חלוקות בין מגדלים ומומחים שונים, ובמקרה של מגדלי פירות איכות [שחוששים לפגיעה עתידית תמידית באיכותם עקב מניעת עבודות דרבנן מסויימות שאינם נחוצות אצל מגדלים רגילים] נראה דשפיר יש לעשות מלאכות אלו על ידי גוי גם אם הוא פועל. אבל אין להתיר כלל לאברויי אילנא או מלאכות להשביח הפרי על ידי גוי, כיון שאין ההיתר הזה ברוה, ויותר יש צדדים לאסור מלהתיר, כאמור. וכעין זה כתב מו"ר בכרם שלמה ח"ב סו"ס ו', שמלאכות אוקומי בדאורייתא יעשה על ידי גוי, כיון שהוא פלוגתא אם אוקומי שרי בדאורייתא. ע"ש.

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א  
ראש כולל זרעים שע"י המכון  
למצוות התלויות בארץ אלעד

### קדושת שביעית במיני כביסה ובעצים

א. לפי פרש"י בב"ק ובסוכה הא דמשרה וכבוסה איירי ביין של שביעית, ולא ביאר דאיירי בבורית שהוא מיוחד לכביסה. ונראה טעמו משום דס"ל לרש"י דבבורית לא חל כלל קדושת שביעית (לפי רש"י בב"ק אליבא לכו"ע, ולפי רש"י בסוכה לרבנן דפליגי עליה דרבי יוסי מיהת), משום דאין הנאתו וביעורו שוה, והוי דומיא דעצים להסקה.

ב. אבל הרמב"ם (פ"ה ה"י) פסק דמיני כבסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן שנאמר "והייתה שבת הארץ לכם" (ויקרא כה ו) "לכם" לכל צורכיכם. והוסיף הרמב"ם אבל אין מכבסין בפירות שביעית ואין עושין מלוגמה שנאמר "והייתה שבת הארץ לכם לאוכלה" (ויקרא כה ו) לא למלוגמה ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה.

ונמצא שהרמב"ם מחלק בין מיני כבסים שאינם ראויים לאכילה דמותר לכבס בהם, אף דבפשטות נראה דאין הנאתן וביעורן שוה, ואילו פירות שביעית הראויין לאכילה אין מכבסין בהם, ועליהם מוזכר בגמרא ב"ק (דף קב.) לאכלה ולא למשרה ולא לכבוסה, וכמו שדקדקו מפרשי הרמב"ם מלשון הברייתא המובאת בגמרא שם אין מוסרין פירות שביעית לתוך המשרה ולא לתוך כבוסה וכו', הרי דאין הברייתא עוסקת אלא בפירות שביעית. ע"ש בדבריהם.

ג. אבל צריך ביאור לפי זה מה שקבעה הגמרא שם דעצים אינם קדושים בקדושת שביעית משום דאין הנאתן וביעורן שוה, ובמה שונים העצים מהבורית שיש עליהם קדושת שביעית כמו שכתב הרמב"ם.

ד. והנראה לומר בזה דהרמב"ם הבין דמה שחילק רבא לענין קדו"ש בין הנאתו וביעורו שוה להנאתו אחר ביעורו אינו אלא לענין עצים, כמבואר שם בגמרא, אבל לענין פירות אין שום חילוק בזה וכל הפירות יש עליהם קדו"ש אפילו שאינם ראויים לאכילה ושאינן הנאתן וביעורן שוה.

אבל קשה מה שאמרה הברייתא גבי פירות שביעית דבעינן שיהא הנאתן וביעורן שוה, ועל זה יישב הרמב"ם דעד כאן לא אמרו כן אלא לענין שימוש בפירות שביעית העומדין לאכילה דבהם חל איסור להשתמש בהם בשימוש כזה שאין

הנאתו וביעורו שוה, דלאכלה אמר רחמנא, משא"כ שאר מינים שאינן עומדים לאכילה עליהם לא חל מה שמיעטה התורה לאכלה ולא למשרה, וכמו שכתב לחלק הכס"מ, דדוקא בפירות דשייך לאכלה בעינן הנאתו וביעורו שוה דומיא דלאכלה אבל במיני כביסות דלא שייך בהם לאכלה שפיר מיתרבו מלכא דע"פ שהנאתו וביעורו אינו שוה. ע"ש. ואף דיש בהם קדושת שביעית וכנ"ל, כיון שאינם נמנין במיני עצים מותר להשתמש אף בתשמיש כזה שהנאת אחר ביעורו, ודו"ק.

**והוצרך** הרמב"ם לכל זה משום דראה הרמב"ם בתוספתא דבורית יש בו קדו"ש, וכן הוא בירושלמי, כמו שהביא הרדב"ז, לכן הוצרך לפרש סוגיית הש"ס דידן כי היכי שלא לעשות מחלוקת בין גמר דידן לירושלמי. ודו"ק.

ה. והנה הרמב"ם (פ"ז הי"ד) פסק וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית ולדמיו שביעית. ומקורו במשנה (פ"ז מ"ב): ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית אין לו ביעור ולדמיו ביעור וכו'. ופירש בפיה"מ שכל מה שאינו ראוי לאלו השלושה ולא לאחד מהם לא למאכל אדם ולא לבהמה ולא לצבוע יש לו ולדמיו שביעית ואין לו ולא לדמיו ביעור וזה אם אינו מתקיים בארץ.

**אלא** שבפסקיו הוסיף הרמב"ם המילים "הואיל ואינו לעצים" שאינו מופיע במשנה. והוא לשיטתו דאם היה לעצים לא היה בהם קדו"ש כנ"ל, דכל שאר המינים חוץ מעצים יש בהם קדו"ש. ודו"ק.

ו. והנה הראב"ד שם (פ"ז מ"ב) השיג על דברי הרמב"ם שאם אינו מאכל אדם ולא מאכל בהמה ולא ממין הצובעים ואינו לעצים הרי הוא תלוי במחשבה, חשב עליו נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה, חומרי אדם שיש להם שביעית, חומרי בהמה שאסור לשלקן וכו', וכונתו כמו שכתב הרמב"ם (פ"ה הי"א) וכל שאינו מיוחד לא לאדם ולא לבהמה כגון הסיאה והאיזוב והקורנית הרי הוא תלוי במחשבתו חישב עליו לעצים הרי הוא כעצים חישב עליו לאכילה הרי הוא כפירות חישב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמה וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותן.

**אבל** באמת מקור דברי הרמב"ם שם הוא מהמשנה (פ"ח ה"א) וכל שאינו מיוחד לא לאוכל אדם ולא לאוכל בהמה חישב עליו לאוכל אדם ולאוכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חישב עליו לעצים הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאיזוב והקורנית.

**נמצא** שתלונת הראב"ד אינו על דברי הרמב"ם אלא על המשניות, דפ"ז מ"ב מסרה לנו המשנה כלל דכל שאינו מיוחד למאכל אדם ולא למאכל בהמה יש לו שביעית ואין לו ביעור, ואילו בפ"ח מ"א קבעה המשנה דהכל תלוי במחשבתו. והנראה ליישב בפשיטות דהמשנה פ"ח מ"א מיירי בחשב, והמשנה פ"ז מ"ב מיירי בסתם שליקט בלי שום מחשבה לא לאדם ולא לבהמה ולא לעצים. ואף אנו נאמר כן בהלכות הרמב"ם. וכן יישבו המהר"י קורקוס והכס"מ והמשנה ראשונה בשיטת הרמב"ם.

ז. אבל יש להעיר לכאורה על תירוץ הגאונים הנ"ל, דאם אמת הדבר ששתי המשניות הנ"ל עוסקים באותם הפירות, רק דכאן מיירי בסתם וכאן בחשב עליו כנ"ל, אם כן קשה דליערבינהו וליתנינהו באותה משנה, ועוד דהא התנא שם במשניות מביא דוגמאות שונות, דמשנה דפ"ז מ"ב כתב התנא אי זהו זה עיקר הלוח השוטה ועיקר הדנדנה העקרבנין והחלביצין והבוכריה, וממין הצובעין הפואה והרכפה, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, אין להן ביעור ולא לדמיהן ביעור. ואילו בפ"ח מ"א במשנה דחשב עליו וכו', הזכיר התנא כגון הסיאה והאזוב הקורנית. וגם מזכיר דומאות האלו, הא לך דהוו מינים אחרים. אי לכך חשבנו לומר בזה דבאמת שתי המשניות עוסקים הסוגים שונים של פירות, דבפ"ז מ"ב מיירי התנא בסוג פירות שאינם ראויים לאכילה כלל, ולכן לא חילק שם התנא בין חשב לזה או לזה, משא"כ בפ"ח מ"א מיירי התנא בסוג פירות שראויים לאכילה או לשימוש אחר אלא שאינם מיוחדים דוקא לאכילת אדם, דיש בני אדם שמשתמשים בהם לאכילת אדם ויש כאלו שמשתמשים לאכילת בהמה, ויש שמשתמשים בהם לעצים, לכן הכל תלוי במחשבתו. ובאמת כך נראה בלשון המשנה, שבפ"ז מ"ב נקט התנא כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה, משמע שאינו ראוי כלל לאכילה, ואילו בפ"ח מ"א נקט התנא כל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה חשב עליו וכו', היינו שהוא ראוי אכילה אלא שאינו מיוחד דוקא לאדם או דוקא לבהמה, לכן הכל תלוי במחשבתו וכנ"ל. אלא שהרמב"ם נקט בלשונו גם בפ"ז הי"ד וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית וכו' אבל אין לו ביעור וכו', ובפ"ה הי"א כתב הרמב"ם וכל שאינו מיוחד לא לאדם ולא לבהמה כגון הסיאה והאיזוב והקורנית הרי הוא תלוי במחשבתו חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים חשב עליו לאכילה הרי הוא כפירות חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמה וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותן.

[המשך בגליון הבא בס"ד]